

FÖLD — ÉS — EMBER

TUDOMÁNYOS SZEMLE ~ SZERKESZTI

KOGUTOWICZ KÁROLY

TARTALOM:

MIHALIK LÁSZLÓ: Adatok Gyula földrajzához.

METZNER KÁROLY: A Dunántúl gazdasági és népességi leírása
a XVIII. század elejéről.

VIRÁGH RÓZSA: Magyar helységnevek eredete. II.
Szemle. — Apróközlemények. — Folyóírat szemle.

X. ÉVF.
HARMADIK SZÁM.
1930.

SZERKESZTŐSÉG:

SZEGED, EGYETEMI FÖLDRAJZI INTÉZET

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG EMBERFÖLDRAJZI
SZAKOSZTÁLYÁNAK KIADÁSA
BUDAPEST

TARTALOM.

Értekezések :

<i>Mihalik László</i> : Adatok Gyula földrajzához	149
<i>Metzner Károly</i> : A Dunántúl gazdasági és népességi leírása a XVIII. század elejéről	166
<i>Virágh Rózsa</i> : Magyar helységnevek eredete II.	173

Szemle :

<i>Kádn Károly</i> : Az Alföld problémája (Kanszky Márton). — <i>Reischek Andreas</i> : A maorik földjén (Szabó Béla). — <i>Matusovits Péter</i> : A homok fásítása (Kanszky Márton). — <i>Börzsöny hegység</i> (Irmédi-Molnár László). <i>Kalmár Gusztáv dr.</i> : Ismeretlen népek s névtelen földek (Kanszky Márton). — <i>Néhány megjegyzés a középkori magyar városok kérdéséhez</i> (Schünemann Konrád).	193
--	-----

Apró közlemények :

A Fertő nyugati oldalának településtörténete a helynevek alapján. — Brassó. — Tuskánca. — Homok. — Ibafa. — Dad. (Bátky Zsigmond)	198
---	-----

Folyóiratszemle	203
---------------------------	-----

FÖLD ÉS EMBER

két havonként megjelenő

TUDOMÁNYOS SZEMLE. — SZERKESZTI:

KOGUTOWICZ KÁROLY.

A Magyar Néprajzi Társaság Emberföldrajzi Szakosztálya, a m. kir. Ferencz József Tudományegyetem Földrajzi Intézete és a Szegedi Alföldkutató Bizottság hivatalos folyóirata.

Szerkesztőség és kiadóhivatal:

Szeged, Egyetemi Földrajzi Intézet, Szukováthy-tér 1.

Célja: az emberföldrajz művelése, elsősorban a magyar föld tudományos kutatása.

Előfizetés egy évre 10 pengő,

iskolák, könyvtárak, tanárok és tisztviselők számára 4 pengő.

Postatakarékpénztári csekkszámla száma 48180.

Lakásváltozást kérjük okvetlen bejelenteni.

A folyóirat közleményeire való jogainkat fenntartjuk!
A közlemények csakis a forrás megnevezésével idézhetők.

Adatok Gyula földrajzához.

Gyula tágabb értelemben vett vidékén kétféle területet különböztethetünk meg: a magasabb fekvésű ópleisztocén hátat és ettől keletre az előbbinél néhány méterrel alacsonyabb szintet, a Körösök árterületét.

Tengeri eredetű képződményeken fekszik az Alföld keleti részén elterülő hatalmas törmelékkúp, amelyik az elmúlt geológiai időkben a keletről jövő, rendszertelenül szerteszét ömlő vizek hordalékából keletkezett. A több száz méter vastag törmelékkúp keletkezése az ópleisztocén korszakban befejeződött. A törmelékkúp felépítésében a különböző minőségű agyagnak és homoknak s ezek keverékének finom skálája néhány méterenként változik. A legfelső réteg felépítésében résztvesz a levegő hulló porából keletkezett lösz is, *azott lösz* formájában. Ezek együttvéve építik fel a felső szintet.

Az ópleisztocén korszak végén a meggyorsult esésű folyók a törmelékkúp felső szintjébe belevágódtak s létrehozták az ártérnek nevezett alacsonyabb térszint. Később az árteret lerakódásaikkal kezdték feltölteni.

Gyula határa a Fehér-Körös árterületén fekszik.

Az ártér iszapos öntéstalajokból, réti agyagból, szikes agyagból és mederből kifújott homokos képződményekből áll.

A felszíni formák olyan csekély változatosságot tüntetnek fel, hogy a környezet gyakorlati értelemben véve: tökéletes síkság. A síkságon csak az elszórtan található halmok idéznek elő bizonyos szembetűnő változatosságot. Ilyenek a *Hegyes-halom*, *Marinkahalom*, *Farkashalom*, *Monorhalom*, *Szücsbálint-halom*, *Tarhalom*, *Orbánhalom*, *Porrugóhalom*, *Nagyszállási-halom*, *Galbácshalom*, *Mikódomb*, *Ökör-Csordakúti-domb*, *Hullatódomb*, *Géczi-domb*, *Cseredomb*, *Tavaszeréti-domb*, *Bicerei-domb*, *Fövényesi-domb*, *Sióréti-domb*, *Gyürkehelyi-domb*, *Kálváriadomb*. Valamennyire jellemző, hogy olyan helyen vannak, ahol valamikor folyó, ér, egyszóval élővíz folyt s eredetüket ép-

pen ez magyarázza meg. A történelem előtti kor embere is az élő-víz közelében tudta legjobban kielégíteni életigényeit s hogy az egyre-másra bekövetkező áradás ne zavarja életét, árvízmentes magaslatot épített s arra telepedett le.¹⁾ Ezek maradványai a földművelés következtében már nagyrészt pusztulásnak indult halmok.

Gyula közvetlen környezetének főfolyója a Fehér-Körös. A Fekete-Körös pár kilométernyire északra folyik. A Fehér-Körös a Bihar-hegység déli lejtőiről hozza vizeit. Vízugyűjtő-területe, ha nem is nagy (4235 km.), de erősen csapadékos s úgy a folyó vízbősége meglehetősen magasra szökhetik fel. Legnagyobb víztömege másodpercenként 350 m³ körül van, a legkisebb az őszi kis víz idején 4—5 m³. A vízállás magasságát a csapadék szabályozza, annak szeszélyessége szerint változik. A legnagyobb vízállás, a hóolvadás idejére jut, de csak akkor, ha az hirtelen megy végbe, de a nyári esőzések idején is magas. Az őszeleji alacsony vízállás oka a száraz nyárútó, mert akkor a kevés csapadék, magas hőmérséklettel jár és ennek következtében nagy a párolgás. Az 1923-ig észlelt legnagyobb vízállás az 1919. májusában (0 felett 672 cm.), a legkisebb pedig 1917. októberében észlelt (0 alatt 180 cm.) volt.

Nagy kár, hogy a szabályozás előtti Fehér-Körös vízjárását nem ismerjük. Földrajzi szempontból annak a természetes állapotnak az ismerete volna a fontosabb.

A folyó, csekély esése miatt (km.-kint 20 cm.), nem tudott oly mély medret vájni, hogy azon víztömegét áradáskor is levezethesse. A csekély esés miatt egyes helyeken ágakra szakadt, szigeteket vett körül — ilyen szigeteken települt Gyula is — másutt kanyargós folyású volt. A fő ágat különböző kiágazások, erek és fokok kísérték, mint a *Veszélok, Monostorere, Hidastok, Lencsésér, Csikósér, Malomfok, Bugyér, Szabadkai-ér, Csattogóér, Bárdosér* stb.

Árvíz idején a nagytömegű víz nem tudott lefolyni medrében, hanem az erek, fokok közvetítésével előntötte árterét, s az árvízből csak a magasabb fekvésű szintek állottak ki szigetszerűen. A legalacsonyabb fekvésű szinteket állandóan elborította az árvizekből visszamaradt víz, vagy a talajvíz. Ilyen mély fekvésű helyek a *TavasZRét, Siórét, Pejrért* Állandóan víz-

¹⁾ *Mendöl Tibor*: Szarvas földrajza. Debrecen, 1928.

alatt álló hely volt régebben a solymosi erdőtől a mai gyula—sarkadi útig terjedő, észak-déli irányban pedig Sarkadtól a gyulai várig elterülő, akkoriban *Sarkadi-tónak* nevezett terület is.

Növelte vidékünkön az árvíz magasságát az, hogy a Fehér-Körös felsőbb részein mégegyszer annyi volt a folyó esése, mint itt, viszont a Hármaskörösé csak 3 cm. volt km.-kint.

A folyó átlag 15 évenként előforduló rendkívüli áradáskor, mintegy 3—5 m.-rel múlta felül a legkisebb vízállás tükrét. Ez a vízállás 1—3 m.-rel emelkedett a partok fölé. A rendes áradás körülbelül 1 m.-rel volt alacsonyabb a legnagyobbnál és évenként többször is ismétlődött. 2—3 hétig tartott a rendes magasságig való visszatérés. Így aztán megérthetjük, hogy a mélyebb fekvésű területek az esztendő nagy részében víz alatt állottak, a magasabbak viszont a tavaszi nagyobb áradások idején, míg a kiemelkedettebb szigetek egyes részeit csak rendkívüli vízállások öntötték el. Ilyen rendkívüli vízállások idején, mint a múlt század első felében az 1816., 1830., 1845. és 1855. évi volt, következett be a város alacsonyabb fekvésű részeinek (a népesség növekedése következtében települt városrészeknek) az elöntése is. Az 1845-i a Nagymagyarvároson pusztított, az 1855-i pedig a Nagymagyarvároson és az Újvároson. Az utóbbi, mintegy 600 házat (25%) döntött romba. Ezt az árvizet a Fekete- és Fehér-Körös együttes áradása okozta. Az újvárosi részt a Fekete-Körös, a nagymagyarvárosit pedig a Fehér-Körös öntötte el.

Lássuk, hogy a szabályozás előtt milyenek voltak a közvetlen környezetben a vízrajzi viszonyok? A törmelékkúpján futó Körös szerteágazva, több ággal folyt keresztül a városon. A mellékelt, 1807-ből származó térkép még majdnem őslapot mutat. Ennek alapján Gyula vízrajzi viszonya a múlt század elején legfőbb vonásaiban a következő volt. Két főág különböztethető meg. Egyik az Anyakörös, a mai Élővízcsatorna, másik a józsefvárosi temető közelében torkoló Kis-Körös. Ezeket a Wenckheim Béla-utca irányában a török időkben ásott Szent János-árka kötötte össze. Az Anyakörös nagy U alakú kanyarulattal megkerülte a várat. Ez a rész volt a Vár-árka. Tovább az Élőcsatorna mai medrében haladt. A Kis-Körös egy északi és egy déli ágból alakult. A kettő az Árpád és az Erdélyi

Sándor-utca sarkán egyesült. Így egyesülve folyt az Erdélyi Sándor-utca belső részén, a Göndöcskert helyén át, a Vörös-kereszt mellett az Anyaköröshöz. Déli ága a várarkából szakadt ki s a Munkácsy Mihály-, Megyeház- és Árpád-utcákkal haladt párhuzamosan a másik ággal való egyesüléséig. A Kis-Körös északi ága a Szent Pál-árkának és a Hajós-útnak volt a folytatása. A Novák-utca külső részén haladt, azért hívták ezt az utcát régebben Régi-Körös-utcának. A Hajós-utat 1777-ben a csabaiak ásatták a Fekete-Körös remetei részétől a Fehér-Körösig, hogy víziúton szállíthassanak fát. Ekkor készítették a veszei pusztától a Csaba felé vezető csatornát is.

Az a sok baj, ami a folyók vízjárásával együttjárt, szükségessé tette a szabályozást. Az 1855. előtti ármentesítő munkálatok csak a kisebb árvizek ellen nyújtottak védelmet, a földek kiszáraitására azonban mindenestre jó hatással voltak. A Fehér-Körös medrét kitisztították, kimélyítették s megszüntették az oldalkiágazásokat. Az 1845-i árvíz után eltöltötték a Kis-Köröst. 1855-ben kezdték végrehajtani a Fehér-Körös szabályozásának legnagyobb teljesítményét. Ez a gyula—békési nagy csatorna elkészítése volt. Gyulaváritól Békésig vezető 18 km.-es csatornát készítettek s a városból ebbe vezették ki a Fehér-Köröst. A szanazugi pusztánál a Fekete-Köröst is belevezették s így a két Körös addigi békési egyesülését jóval feljebb hozták. A Körös folyása az átvágások következtében megrövidült, esése megnövekedett s így gyorsabban vezeti le vizét. Az épített töltésekkel megnagyobbított medrében egész vízmenyisége elfér. Az árvízmentesítés utáni árvizeket gátszakadások okozták.

Az Újkörös megásása után holtta vált a Fehér-Körös régi medre s a város folyóvíz nélkül maradt. Ezen úgy segítettek, hogy a Nádor-malomcsatorna vizét vezették a Fehér-Körös régi medrébe s elnevezték Élővízcsatornának. 1881-ben a Fehér-Körös felsőbb részén átszakadt a gát s a víz a Nádorcsatornán keresztül az Élővízcsatornába ömlött s elöntéssel fenyegette a várost. Az árvíz veszedelmétől csak úgy lehetett megmenekülni, hogy az Élővízcsatorna gátját átvágva a mentesített ártérre bocsátották a vizet. Ilyen veszélyek megelőzése végett vették körül a várost körgáttal s a csatornán betóduló víz ellen a gát és az Élővízcsatorna kereszteződésénél zárózsilipet létesítettek. Azonkívül a Nádorcsatornának is másfelé biztosítottak lefo-

lyást úgy, hogy az Élővízcsatornába olyan kevés víz jutott, hogy többé nem felelhetett meg céljának.

1896 óta úgy segítenek a bajon, hogy a Fehér-Körös fel-duzzasztott vizét zsilipen vezetik az Élővízcsatornába s így lát-ják el a várost folyóvízzel.

*

*

*

Ha a mai Gyula megtelepülését és kialakulását akarjuk figyelemmel kísérni, csaknem elegendő a város XVIII. század-beli újjászületését kiindulópontnak venni. A települést illetőleg a régebbi időkkel erősebb kapcsolatban álló fejlődésre nem sza-bad gondolnunk, mivel a török idők másfél századra megsza-kították a hódoltság előtti és utáni város között a kapcsolatot.

A város lakosságának tekintélyes része a törökök elől el-menekült, a másik rész a várfalakon belül végigélte ugyan az ostromot, de a vár átadásával a kivonuláskor elvesztette életét.

Városunk környékén talált, a honfoglalás előtti időkből származó leletek azt tanúsítják, hogy az akkori idők embere is felhasználta itt a földrajzi feltételek nyújtotta előnyöket. Ezek a feltételek megfeleltek a középkorban megtelepült magyarság primitív életigényeinek is. Az első település helye — a mai bel-város — magasabb szinten, árvízmentes helyen feküdt. Az ős-foglalkozás — az állattenyésztés — megtalálta a környezetben a megfelelő legelőt, úgyszintén a kezdetleges, csak a legszük-ségesebbre irányuló földművelés is megtalálta a maga szántó-földjét. Magától értetődik, hogy a halászat s az ivóvíz végett is igyekeztek a folyómentén megtelepülni.

A folyómenti település még azzal az előnnyel is járt, hogy az állandóan meglepedett lakosság könnyen megtalálta laká-sának építőanyagát is. Alföldünkön csak a folyók mentén ala-kulnak ki természetes erdőségek. Itt közel találták a ház vázá-hoz szükséges faanyagot és a befedéshez szükséges nádat.

Ilyenféle okok értetik meg velünk, hogy az Árpádok ide-jében keletkezett falvak legnagyobb része a folyóvizek mentén alakult ki. Igényeit sokkal jobban ki tudta itt elégíteni az em-ber. Ezek a falvak nagyon aprók, csak néhány házból állók vol-tak. Ilyen volt az Árpádok alatt Gyula is.

A XIV. században azonban már mint egyik nagy urada-lom középpontja szerepel. 1405-ben városnak nevezik. A várát-

lan kifejlődést talán annak lehet tulajdonítani, hogy kegyhellyé lett és sok búcsús kereste fel. A búcsúsokat nyomon követték az iparosok és kereskedők s így vásárhellyé vált az egykori kis falu. Abban az időben a búcsúhelyeknek nagy szerepük volt a vásárok lebonyolításában.

Azt az igazi jelentőséget, amelyik a város fontosságát átmentette a későbbi időre, tulajdonképpen Maróthy János, az uradalom tulajdonosa teremtette meg azzal, hogy a várostól keletre, a Körös észak felé fekvő U alakú kanyarulatában vízzel körülvett, észak és kelet felől mocsarakkal határolt helyen várat épített. A szunnyadó sztratégiai energia felismerése később nagy politikai jelentőségre juttatta a várost.

A XVI. század elején kezdik Nagy-Gyulának nevezni, tehát mindenestre jelentékeny hely lehetett. Abból az időből 15 utcáról van tudomásunk s Karácsonyi János a lakosságot 2800 lélekre becsüli. Meglehetősen jelentékeny ez a szám akkor, amikor az ország lakossága jóval gyérebb volt a mainál s a községek is jóval sűrűbben feküdtek egymás mellett, mint ma. Hiszen a mai Gyula határán is, közvetlenül a török idők előtt még sok község volt. Ezek lakossága vagy közvetlenül a török idők előtt menekült szét, vagy a török idők alatt szűnt meg a község. Ezek földje vagy részben, vagy egészben Gyula határába olvadt bele. A tüzetesebb kutatás feladata lesz ezek helyét pontosan megállapítani. Bizonyos, hogy víz mentén, árvízmentes szinten kell nagy részüket keresni. Gyula határában az alább felsorolt falvak voltak.

Ajtós a mai vöröskereszti szőlők helyén állott. *Alabián*, Gyulától nyugatra, a mai bicerei iskola környékén lehetett. *Boldogfalva* Gyulától dny.-ra a mai Szabadkai-pusztán állott. *Eperjes* Kigyóstól dny.-ra feküdt. Ma körülbelül egy negyede tartozik Gyula határához. *Fövényes* Csaba és Gyula közt terült el. Ma délkeleti része tartozik ide. *Györke* Gyulától ény.-ra feküdt. A györkehelyi iskola még ma is őrzi nevét. *Kis-Büly* Gyulától délre volt. Háromnegyed része Gyulához tartozik. *Remeteháza* Gyulától északra mocsarak között a Fekete-Körös mellett feküdt. *Turgony* Gyulától dny.-ra lehetett. Veszé nyugatra, a Fehér-Körös partján volt. Egy része Gyulához tartozik. A veszei híd ennek a községnek a nevét őrzi. Ezeknek a falvaknak a lakossága maximálisan sem lehetett több egy-két száznál.

Hogy a közelebbi vidék természetes középpontjának, Gyulának, voltak-e távolabb fekvő helyekkel is gazdasági kapcsolatai, arról nincsenek feljegyzéseink. Jelentősebb aligha lehetett a közlekedő utak hiánya miatt. Történik ugyan említés egy Szolnok felől Gyulán keresztül Lippa felé haladó útról, de ezen mindössze csak útirányt szabad érteni.

A török világ lezárta a város életének ezt az időszakát. Magára a vidék képére is módosítólag hatott. Védelmi szempontból a törökök dél felől is elmocsarasították a környéket. Magán a városon keresztül a Körösre merőlegesen árkokat ástak, hogy a vár védelmét nyugat felől ilyen módon is erősítsék. A falvak megszűnése is a vidék képének megváltozását jelenti.

Gyula újjáalakulásának idején, a XVIII. század elején sokkal elvadultabb képe volt a vidéknek, mint amilyen a hódoltság előtti idők utolsó éveiben lehetett. Szinte megközelíthetetlen mocsarak, elhanyagolt földek határolták mindenfelől.

Maga a város a török idők alatt nem szűnt meg, hiszen a törököknek is jelentős helyük volt. A visszahódításkor is inkább csak elnéptelenedett s akkor pusztult el, amikor a kurucháborúk idején felégették.

A szatmári békéig tartó zavaros, háborús idő alatt nem beszélhetünk végleges megtelepülésről. Az addigi települési kísérletek csak átmenetiek voltak.

A szatmári békéig csak a várórség lakott Gyulán. Ez egyideig szerb, majd később oláh volt. A szerbek hamarosan elszéledtek s ezért nem szerepelnek Gyula első telepesei között. Magyar települők véglegesen 1713-tól kezdtek beszivárogni. Nem igen lehettek fejlettebb igényeik, mint a hódoltság előtti lakoságnak. Azt pedig a régi előnyökkel rendelkező hely most is ki tudta elégíteni. Azt a helyet foglalták el, amelyik a török előtti település idején is magasabb fekvése miatt legalkalmasabb volt a városépítésre. Ez a mai belváros 88·5 és 89·5 m. között levő tengerszín feletti magasságban biztonságot nyújtott a legnagyobb árvizek ellen is.

A letelepülés helyének pontosabb megválasztását az isentisztelet tartására alkalmas épület helye irányította. A katolikusok a mecsetté alakított régi templom környékét ülték meg. A reformátusok a török mecsettől északra lévő török fürdő

környékén telepedtek meg s azt használták istentisztelet céljaira.

A város hivatalosan 1714-ben alakult meg. A lakosság száma még igen csekély volt. Akkor kezdett fejlődésnek indulni, amikor 1720-ban Harruckern János birtokába került a város. Harruckern az önkéntes betelepülőkön kívül németeket is hozott. A régebbi lakosság nem szívesen látta ezeket, azért a földesúr a belvárostól nyugatra, a Körös-ágaival körülvett szigetre, a mai Józsefvárosra telepítette őket. Ennek a háromszög-alakú szigetnek a határai az Élővízcsatorna, a Göndöcskert helyén haladó s a józsefvárosi temető közelében torkoló egykori Kis-Körös s a két Köröságot a Wenckheim Béla-utca mentén összekötő, a török időkben ásott Szent János-árka voltak. Ennek a városrésznek a helye is szerencsésen volt megválasztva, mert a Belvárossal egymagasságban, tehát árvízmentes szinten fekszik.

1734-ben a nagyobb békesség kedvéért közigazgatásilag is ketté választották a magyar- és németlakta részt: Magyar-Gyulára és Német-Gyulára. Ez a különállás 1857-ig állott fenn. Közigazgatásilag akkor egyesült megint a két község.

A népesség növekedésével a belváros nyugati része csakhamar beépült s akkor a katolikusok a Körös déli oldala felé terjeszkedtek s így jött létre a mai Nagymagyarváros. A reformátusok észak felé, a régi Kis-Körös északi oldalára terjeszkedtek s a mai Újváros helyére építkeztek. A Nagymagyarvárosnak a Dr. Karácsonyi János-utca és Enyves-utca közti része, úgyszintén az Újvárosnak a belsőbb részei, tehát a régebben megszállt területek még mindig elég kedvező szinten (88 m. tengerszínfeletti magasságban) épültek. A többi része a városnak 88 m. alatt fekszik, azért volt rájuk nézve többízben is katasztrófális az árvíz.

Harruckern az uradalom átvételekor az oláh várőrséget a mai árvaház helyére telepítette. 1730. táján más oláh családok is telepedtek meg a városban s a város északkeleti részén, a mai Nagyoláhvároson ütték fel szállásukat. Később az oláh várőrök, hogy közelebb érijék Szent-Benedeken levő földjüket, Német-Gyula Köröstől délre eső részére, a mai Kisoláhvárosra költözködtek.

A település első formáját nem tudjuk rekonstruálni. A városról 1722-ben készült Rösenfelt-féle rajz, (l. *Karácsonyi*:

1. ábra. Gyula 1807-ből származó térképe.

Békésvármegye története) idealizált állapotot tüntet fel. Annyi kétségtelen, hogy ebben az időben mérnöki irányítás nem korlátozta még a település kialakulását, mint később keletkezett városrészeknél. (Kisváros, Nagymagyarváros, Enyves-utcán túl fekvő része.)

A város háromféle nemzetiségű lakosságának eredeti építkezésmódját nem ismerjük. A valószínű különbségek az azonos földrajzi adottságok hatása alatt annyira egybeolvadtak, hogy a későbbi építkezésnél csak legfeljebb etnografikumban különböznek.

Építőanyag tekintetében mindannyiuknak alkalmazkodni kellett a földrajzi feltételek nyújtotta szerény körülményekhez. Kezdetben az úgynevezett bogárhátú, vagyis a földbeásott kunyhók voltak legáltalánosabban elterjedve. Ezek mellett szerepelt a paticsepítkezés is. A legfontosabb építőanyag ma is a legkönnyebben megszerezhető agyag. A domináns ma is a vályog és a vertfal. A nádfedelet cserép váltotta fel. Ma (1920. népszámlálás) az összes háznak 76,6%-a van vályog, vagy vertfalból s csak 8%-a téglából, a többi 15% téglalapon vályogból vagy vertfalból épült. A téglakészítéséhez szükséges agyag meg van ugyan, de a messziről szállított fűtőanyag költségessé teszi az égetést.

A lakosság száma meglehetősen gyorsan emelkedett a város fejlődésének a XIX. század közepéig terjedő első időszakában. Az 1739—40. évi pestis iszonyú pusztítást vitt ugyan végbe, elpusztulván akkor 1059 ember, az összlakosságnak mintegy harmadrésze, 1785-ben mégis már mintegy 5600 volt a lakosság száma, 1829-ben 12.120.²⁾

A város újjátelepülését követő időszakban a föld kihasználása főképpen az állattenyésztéssel történt. A főfoglalkozás mindig szoros függvénye a földrajzi körülmények nyújtotta lehetőségeknek. A föld kihasználásának az állattenyésztéssel való, tehát extenzív módját többféle kényszerűség tette szükségessé. Ilyen volt az, hogy a megművelt földet mindig pusztulással fenyegette az árvíz s a szokás és használat által kialakult székérutak létrejöttéig igen nehéz volt a gabona értékesítése. Az állatot lábon is messze vidékre el lehetett juttatni és értékesíteni. Az első időkben a földművelés csak a helyi szük-

²⁾ Fényes Elek: Magyarország mostani állapotja. 1839.

séglet kielégítésére szorítkozott s csak a városhoz közel fekvő területeken folyt. Meglepően jelentős volt a szőlőművelés. A múlt század első felében mintegy 700 kishold volt beültetve. Ecsedi szerint³⁾ a téli hónapokban a gyulai vásároknak és piacoknak egyik legkeresettebb cikke a bor volt. Messze vidékekre is szállították. Az állattenyésztés nagy területet igényelt. Ezért vették már igen hamar a gyulaiak használatba a környező, megszűnt falvak helyén keletkezett pusztákat. Hamarosan ez is szűknek bizonyult, mert a XVIII. század közepén a távolabb fekvő, elpusztult Csorvás határán is legeltettek.

Gyula jelentőségét emelte a város életében az újabb időkre is fontos kihatású dolog, hogy 1752-ben Békésnégyre székhelyévé lett. De gazdaságilag sokkal nagyobb jelentőséget biztosított ebben az időszakban a városnak vásárhely jellege által, hogy távolabbeső helyekkel is kapcsolatot teremtett. Lehetővé vált ezáltal az, hogy a lakosság terményei, illetve ipari készítményei fölöslegének értékesítésével más vidékek szükségleteit kielégítse s ezzel lakossága egyrészének megélhetését határain kívül eső tényezők által biztosította.

Gyula 1723-ban kapott vásártartási, a század végén pedig hetipiac tartási jogot. Helyzete a vásárhelyeknek igen érdekes példáját mutatja. Kezdetben az utak hiánya miatt távolabbi vidékekkel nem tarthatott fenn kapcsolatot. 1734-ben pl. inkább csak útirány, mint út volt az, ami Pest felől a szarvasi révtől városunkon áthaladva Nagyváradnak tartott. Roppantul akadályozták a közlekedést a folyók és a szerteszét kóborló erek, elhagyott folyóágak, mivel nem voltak rajtuk hidak. A XVIII. század közepe után Csaba és Várad felé földtöltéseket készítettek utak céljaira. 1788-ban póstaúttá lett ez a töltés és ettől kezdve több gondot fordítottak rá. A póstaút kedvéért csinálták megyénkben az első köhidat: a gyulai Bárdos-hidat 1809—10-ben, majd 1816-ban szintén Gyulán a Körösön átvezető köhidat. Ezek mindenesetre a közlekedés javulását jelentették. Gyula vásárhelyi jelentőségét inkább a vízi közlekedő utak felhasználása szabta meg. Árú szállítására felhasználták a Fehér-Köröst, majd amikor 1777-ben elkészült a Hajós-út, a Fekete-Köröst is. Az erdős vidék lakossága a folyókon szállította le Gyulára nemcsak a tűzifát, hanem a faeszközöket, szer-

³⁾ *Ecsedi Gábor*: Gyula leírása. Tudományos Gyűjtemény. 1832.

számokat is. Ezeknek az árúknak itt volt a kirakodó állomásuk. Békés, Csongrád, Csanádmegye lakossága itt szerezte be szükségletét. Viszont a faeszközökkel kereskedő hegyvidéki nép a gabonát vásárolhatta itt.⁴⁾ A hegyvidék és az Alföld, tehát két különböző termelésű vidék lakossága itt cserélte ki áruját. A helyzetet figyelemre méltóvá teszi az, hogy a vásárhely a folyó mentén nem ott fejlődött ki, ahol a két különböző termelésű vidék érintkezik, hanem attól meglehetősen távol. Megjegyzendő, hogy a Fehér-Körös egész szakaszán s a Fekete-Körös alföldi részén Gyuláig egyetlen jelentékeny hely sincs. A vásárhely jelentőségét az is fokozta, hogy a környéken csak Szarvasnak és Békésnek volt vásártartási joga s azt a szomszédos Csaba is csak 1840-ben szerezte meg. Vásárhelyi jelentőségét a múlt század nagy részében is megtartotta Gyula. A vasúti közlekedés megindulásáig a vásárok és hetipiacok valóságos eseményszámba mentek, mert a terményeket csak ott értékesíthették, viszont az ipari és más szükségleteket jóformán csak akkor lehetett beszerezni.

Az iparosok legnagyobb számmal a vásárhelyeken telepedtek meg. Amikor Gyula vásárai olyan híresek voltak, iparosainak száma nagyra emelkedett. Így már 1773-ban 185 önálló iparosa volt. Ez természetes is, mert mint környezetében legenergikusabb vásárhelyen az ipar készítményei nagy piacra találtak s a közlekedő utak rosszasága miatt távolabbi iparos vidékek versenye a forgalmát nem csökkentette.

Az iparnak azok az ágai fejlődtek ki leginkább, amelyek a legnélkülözhetetlenebb igényeket szolgálták. A megyében minden iparág Gyulán alakult először céhhé. Sőt több iparág volt, amelyik másutt nem is tudott annyira megerősödni, hogy céhhé szervezkedjék.

Körülbelül a múlt század közepe körül lezáródott a város életének mintegy másfél évszázadig tartó első periódusa. Gyors tempóban olyan változások alá került, amik nemcsak vidékének természeti arculatát, hanem emberi életét is megváltoztatták. A megtelepült város határai nagyjában már a XIX. század elején azok voltak, amik csaknem az egész századon keresztül állandóak maradtak s a fejlődés jóideig a település sűrűsödésében nyilvánult. A mellékelt 1807-ből származó térkép szerint a Bel-

⁴⁾ *Palugyai Imre*: Magyarország legújabb leírása. 1855.

város képe természetes, utcás települést mutat. Már ekkor is sűrűn be van építve, látszik, hogy ez a legrégebbi rész. A Nagymagyarvároson sok még a beépítetlen üres telek. Az Enyves-utcától nyugatra fekvő, alacsonyabb szinten elterülő háztömböket még csak nem rég hasíthatták ki házhelyeknek. Az Újváros északra az Aranyág-utca környékéig terjedt, a Nagyoláhváros határát körülbelül a Kerék-, Hosszú- és Szép-utcák szabták meg. Mind a két városrésznek a Belvároshoz közel eső, tehát magasabb szintjei már sűrűn beépültek.

Az akkor még különálló község: Német-Gyula a Józsefvárosból állott. Sűrűn beépült már, sőt az Ajtós-utca felé is kezd terjeszkedni. Német-Gyulához tartozott a Kisoláhváros is.

A város életének újabb időszakát új intézmények teremtették meg. Ezek egyrészét az ország kulturális és gazdasági előrehaladása hozta magával, másrészét a megélhetési lehetőségeknek a népesség számának növekedésével bekövetkező nagyobb méretű kihasználása, intenzívebbé tétele követelte.

Az új alkotások a táj földrajzi képét igen megváltoztatták, a lakosságot kiemelték eddigi elzártságából s módosították gazdasági berendezkedését is. Ez utóbbit előkészítette a jobbágyság felszabadítása, majd 1858-ban a tagosítás végrehajtása s a közlegelők felosztása. A gyulaiak közül sokan Csorváson vették ki járandóságukat s ott telepedtek meg. A tagosítás zavartalan végrehajtása érdekében szükségessé vált a két szomszédos község: Magyar- és Német-Gyula egyesítése. Az 1857-ben bekövetkezett egyesítéskor a város a régi Gyula nevet kapta.

Gazdasági szempontból óriási jelentőségű, de a környezet földrajzi képét is nagy mértékben módosította a Körösök szabályozása. Az év bizonyos részében, vagy állandóan elöntött területek szárazra kerültek s a művelés alá került földeken a vad vegetációt kultúrnövényzet váltotta fel, viszont a természetes kilúgozás megszűntével egyes területek elszikesedtek és terméketlenné váltak. Az ármentesítés óriási jelentőségét akkor tudjuk igazán értékelni, ha meggondoljuk, hogy az 1855-ben megindult folyószabályozás 1881-ig a város határában 21.803 kát. holdat mentesített.

A vasutak építése, a közlekedő utak javulása és a művelésre alkalmas földek árvíz ellen való védelme tette lehetővé az extenzív állattenyésztésről az intenzívebb gabonatermelésre való áttérést.

Az újabb időszak többirányú változása a település formájában is kifejezésre jut, még pedig a tanyarendszer nagymértékű kifejlődésében. A településnek ez a formája nagyban hozzájárul a vidék tájképének megváltozásához is. Az 1920. népszámlálás adatai szerint (a József-szanatórium és a külváros jellegű Szent-Pálfalva és Ajtósfalva leszámításával) az összlakosságnak (24.908) 24,1% (6000), tehát a város lakosságának majdnem egy negyed része lakik külterületen, vagyis tanyán. Sajnos, ennek a tanyai településformának eredetét nem ismerjük még pontosan. Annyi kétségtelen, hogy újabb keletű, mint a köztudatban el van terjedve, mert mai sűrűségében csak a múlt század második felében keletkezett.

Ecsedi Gábor egykori gyulai református pap írja 1832-ben, hogy a kaszálókön vannak tanyaépületek, vagy szállások a takarmány begyűjtésére és a marha teleltetésére. A tanya akkor még csak az állattenyésztés céljait szolgálta, de nincsen szó róla a mai értelemben, mert most olyan településforma, amelyik a birtokosnak szántóföldjén lakásul szolgál és gazdaságának, az állattenyésztésének és a földművelésnek központja. A tanyai település az intenzívebb földművelés céljait szolgálja. Korábbi kifejlődését lehetetlenné tette a szántóföldek tagosítatlansága. De különben is ki épített volna földjére lakóházat akkor, amikor a város határának kétharmad része árvízjárta terület volt? A tanyák igazi keletkezése akkor kezdődött meg, amikor az egy tagban, saját tulajdonban levő szántóföldön az árvízveszedelme nem kísértett többé. Mindez csak a múlt század közepe után következett be s addig igen elszórt jelenség volt a tanya. A város határáról 1859-ben készült bitokeloszlási térképen a tanyák is fel vannak tüntetve s ezen láthatjuk, hogy Győrkehegyen, a TavasZRét és PejRét közti magasabb térszínen, azután a csabai és dobozi út mentén voltak már tanyák, de csak elszórtan és gondosan az árvízmentes szinten.

A határ többi része akkor még teljesen tanyátlan s csak később kezdett benépesülni s ez a tanya felé irányulás még a legújabb időkben is állandóan tart. Az 1900-as népszámlálás szerint a város lakosságának még csak 21,8%-a (4745) lakott tanyán, tehát a legutóbbi húsz év alatt 2-3-del gyarapodott a tanyai népesség százalékszám a városi lakosság rovására.

Az alföldi városokat a közlekedő utak javulása emelte ki eddigi elzártságukból. Ez volt legfőbb előmozdítója a termények

jobb áron való értékesítésének s ezáltal a nagyobbarányú gabonatermelés megindulásának. A vasút tette lehetővé azoknak az iparágaknak a művelését is, amelyekhez a szükséges nyersanyag helyben hiányzik. Különösen nagyjelentőségű volt a vasút a kereskedelem fejlődésére, mivel lehetővé tette nagyobb-számú kereskedő állandó megtelepülését és ezáltal a vásári kereskedelem jelentőségéből kezdett veszíteni. A vasutat követte a köves utak építése. 1859-ben készült el a budapest—aradi vasútvonal Csabáig s ezáltal megyénk is összeköttetésbe került a fővárossal.

Gyula további fejlődésére bénítóan káros volt, hogy nem itt vezették ezt a fő közlekedő vonalat, mert így nem Gyula, hanem Csaba vonzotta magához a vidék gazdasági exportjának forgalmát. Gyula csak 12 év múlva 1871-ben kapott vasutat. Ez az idő elég volt ahhoz, hogy a különben is energikus helyen fekvő, jóval nagyobb népességű Csaba meg is tartsa prioritását és vásárhely jellege jobban kidomborodjék annál is inkább, mert a szeged—nagyvárad-i vonallal is tekintélyes gazdaságforgalmi előnyhöz jutott.⁵⁾

Gyula az 1905-ben megépített gyula—simonyifalvai helyi-érdekű vasúttal nyert ugyan bizonyos gazdasági háttérrel, kár, hogy a város természetes vonzásterületéhez tartozó Fehér-Körös völgyben nem építették messzebbre ki. Igaz, hogy a trianoni határral ez a terület is teljesen elveszett. Más irányban kell most keresni a város eddigi gazdasági életének legalább is nivóntartását.

A város lakossága (1920) 24.908 (1869: 18.495; 1880: 18.046; 1890: 19.991; 1900: 22.446; 1910: 24.284). A lakosság száma szoros összefüggésben van az emberföldrajzi szempontból jelentős megélhetési lehetőségekkel és az ebből folyó kereseti ágak szerinti megoszlással. Ezek alapja nálunk a mezőgazdasági termelés. Ezenkívül Gyulának, mint sokféle intézmény (vármegye, törvényszék, pénzügyigazgatóság és még számos hivatal) székhelyének, nagyszámú olyan lakossága van,

⁵⁾ A gazdasági vasút megépítésével nagy mezőgazda vidék vonzási centrumába került s fejlődése azóta kezdett nagyot lendülni. Természetesen fejlődés alatt nem a lakosság számának növekedését értjük, mert ebben Csaba úgyszólván megalakulása óta vezetett, hiszen már egy évszázaddal ezelőtt Csabának több, mint 22 ezer, Gyulának viszont csak 12 ezernél volt több a lakossága.

amelyiknek megélhetését nem csupán a helyi igények, hanem az egész vármegye, vagy még nagyobb terület népessége biztosítja. Ebbe a kategóriába kell sorolnunk az exportra dolgozó iparból élőket is.

A lakosság 43%-a (10.721) foglalkozik östermeléssel főfoglalkozásképpen. Úgy látszik a mai gazdasági művelés mellett ez a szám el is érte maximumát, mert 1900 óta, tehát húsz esztendő alatt az östermelők abszolút száma jóformán semmit sem növekedett, (1900: 10.679) relatív száma azonban más foglalkozási ágak rovására 4·7%-ot csökkent (1900: 47·7%). Ezzel szemben a főfoglalkozások másik nagy csoportjába tartozó városias lakosság (iparral, kereskedelemmel, közlekedéssel, közszolgáttal foglalkozók, szabadpályán levők)⁶⁾ statisztikája éppen ellenkező változást mutat. A városias lakosság száma 1900-ban 37·3% (8293) volt, 1920-ban pedig 41·4% (10.307), tehát az abszolút és relatív szám egyaránt növekedett. Az östermelők 4·7%-os csökkenésével szemben itt 4%-os növekedést tapasztalunk. Ez az összehasonlítás arra mutat, hogy a mai körülmények között csak ebben az irányban lehet növekedésre számítani, bár ez is nagyon kétséges, mivel itt is hamarosan bekövetkezhetik a telítettség foka, mert a városias lakosság nagyobb része helyi igények kielégítéséből él, ezek az igények pedig a város összlakosságával arányosak. Ha a természetes népszaporodás nem tud elhelyezkedni, bekövetkezik az expanzió, a város életére pedig a stagnálás.

A lakosság foglalkozási ágak szerinti megoszlása, kereseket és eltartottakat együtt számítva, a következő:

östermelő	10721	43·0%
ipar	6155	24·8%
kereskedelem	1021	4·1%
közlekedés	846	3·4%
közszolgálat és szabadfoglalkozás	2335	9·4%
véderő	409	1·6%
napszámos	468	1·9%
házcseléd	662	2·6%
egyéb	2291	9·2%

⁶⁾ Az ezeken kívül álló (véderő, napszámos, házcseléd, egyéb) foglalkozásokat azért nem vettem figyelembe, mert nem dönthető el, hogy melyik főfoglalkozáshoz tartoznak.

A város ma nagyon kicsiny környéknek gazdasági központja. Vonzási körébe teljes mértékben csak Gyulavári tartozik. Kétegyháza, Elek más irányba vezető vonattal rendelkezik s csak kis mértékben orientálódnak erre. Sarkad maga is kisebb gazdasági centrum, tehát városunk gazdasági szempontjából alig van jelentősége. Doboz a köves út elkészültével sem számít sokat, mert ma már Csaba vonzókörébe tartozik.

A város gazdasági élete megfelelő helyzeti energie hiányában nem növekedhetik csak abban az esetben, ha vagy a mezőgazdasági termelés válik a mainál intenzívebbé, hogy a mainál több embernek tud munkát és megélhetést adni, vagy pedig, ha az exportra dolgozó ipar fejlődik ki nagyobb mértékben. A mai viszonyok között azonban ezekre alig van kilátás. Pedig bizonyos ideig megakasztanák az expanziót és emelnék a megélhetési színvonalat.

Természetesen az olyan kulturintézmények, mint az iskolák, kórház, szanatórium, gyermekmenhely stb. is felbecsülhetetlenek a városias élet szempontjából.

A város határa 189.59 km², tehát a 24.908 főnyi lakosságból egy km²-re 131 ember jut. Ez jóval magasabb az országos aránynál.

Jellemző, hogy a megtelepült területek határa egészen a háború utáni időkig nem gyarapodott mással (az 1807-ből származó térkép viszonyaihoz képest), mint Szent-Pálfalva, Ajtósfalva, Újgyula, Erdélyi Sándor-út környéke és egy-két határutca mindössze sem nagy területével, holott a lakosság száma körülbelül megkétszereződött azóta. Ennek az a magyarázata, hogy az akkor még üres telkek beépültek, de másrészt a lakosság igen tekintélyes része tanyára költözködött.

A belterületi lakosságnak körülbelül a fele tartozik az úgynevezett városias lakossághoz s ez a város külső képén is eléggé kifejezésre jut. Az Alföldön a házhelyek tágassága és a speciális építőanyag miatt a városiasságot nem az emeletes házak építésében kell keresnünk, hanem inkább a hosszabb oldalakkal az utca felé épített s egymással szoros háztömbökben záródó földszintes házakban jut az kifejezésre. A Belváros egész területén, a tereken, az egyes városrészek fontosabb utcáin, általában már csak ilyenek vannak, de másfelé is kezd az általános építési forma lenni. A másik építési mód, amelyiknél

a keskenyebb oldal van az utca felé, ma már a perifériákra húzódott vissza.

A háború után keletkezett új városrészek (Máriafalva, Krinolinkert, Galbácskert) helye nincsen szerencsésen megválasztva, részben az alacsony szint következtében a talajvíz közelsége, részben az árvízvédelmet szolgáló körgáton kívül való fekvés, vagy a város belterületétől való nagy távolság miatt.

*

Felhasznált irodalom: Békés vm. déli felének talajviszonyai. (Földtani Intézet évi Jelentése.) *Cholnoky:* Az Alföld felszíne. (Földrajzi Közlemények, 1910.) *Gallacz:* A Körös, Berettyó völgyének szabályozása. *Karácsonyi:* Békésvármegye története. Statisztikai Közlemények. Gyula r. t. város tulajdonában levő 1807., 1859. és 1897-ből származó kézíratos térképek. M. K. Földm. Miniszt.: A magyar állam folyóiban észlelt vízállások.

Mihalik László.

A Dunántúl gazdasági és népességi leírása a XVIII. század elejéről.

Berzeviczy Gergely jeles gazdaságföldrajzi munkájában¹⁾ a XVIII. század végéről azt olvassuk, hogy Magyarország nagyságára és kiterjedésére nézve eltérők a vélemények.²⁾ Kora földmérési adataiból Berzeviczy Magyarország területét 4500 négy-szögmérföldnek, lakói számát az 1787. évi népszámlálás alapján 7.500.000-nek veszi. Az általa jegyzetben említett statisztikai adatok között valóban területileg is, főképp azonban a népesség számának meghatározásában igen nagy különbségek vannak.

Több évtizeddel korábbi, minden valószínűség szerint 1720—1721-ből származik az alább ismertetett összeírás.³⁾ Kétféleképpen majd, hogy sok tekintetben hiányos, kezdetleges munkával állunk szemben, de hisz ez természetes az összeírás kísérlet-szerű jellegéből. A bevezetésből megtudjuk, hogy szerzője a bécsi kamarához közelálló személy lehetett, nevét azonban elhallgatja s megállapítanom nem sikerült. Büszkén hangoztatja, hogy Magyarország nagyobb területéről ő készít először gazdasági és népességi összeírást. Mert bár I. Lipót és I. József is elhatározták az ország felbecslését, összeírását, tervüket jóformán semmi eredmény sem követte.⁴⁾ Dicséretreméltó az a bevallott szorgalom is, hogy az egész területet maga bejárta, lemérte, a helyzetet pedig a valóságnak megfelelően írta le. Jóhiszeműen adhatta munkájának az „igaz leírás“ (Wahrhafte Beschreibung) elnevezést is, de a késői kritikának számolnia kell

¹⁾ De commercio et industria Hungariae. 1797. — L. Kerekes J. Zoltán: „Magyarország legrégibb gazdaságföldrajza“. Földrajzi Közl. 1916.

²⁾ „De magnitudine et extensione Hungariae differunt opiniones“. 2. l.

³⁾ A bécsi Udvari Kamarai Levéltárban 1722. febr. 4. alatt.

⁴⁾ Szó szerint: „... Ihre Röm. Kay. May. auch dero Allerdurchleuchtigster Vatter (Leopold) und Brueder (Kais. Jos. I.) glorwürdigsten andenkens zum öfftern allergnädigst beliebt haben das ganze Landt Hungarn mit sehr nahmbhafften Spesen conscribiren zu lassen, und dennoch wenige, ja zu sagen fast gar keine verlässliche Ausskunfft daran gefunden haben“.

azzal, hogy kezdetleges alkotással van dolgunk. Világos ez mindjárt az első pillanatra abból, hogy területmértéke csupán a hold, földmérési adatait ebben közli, a népességet pedig csak a harcképes férfiak számában adja meg. Az utóbbi körülmény viszont valóban az összeírás tárgyilagosságára enged következtetni. Ez jobban kétségesse válhatna, ha a leírás célzata pl. adózási lenne. Nem az adózó porták, vagy lakosok számát határozza tehát meg, s így az egész összeírás azt a benyomást kelti, hogy szerzőjének célja a bécsi udvar tájékoztatása nagy vonalakban a jelzett terület erejéről, gazdasági értékéről.

A leírás meggyénként halad. Felöleli az egész Dunántúlt az ide csak részben eső Komárom és Esztergom megyék kivételével, kiterjeszkedik továbbá Pest-Pilis-Solt „hármás” megyére is. Kezdődik a leírás a Dunántúl északnyugati csücskénél, Moson megyében, folytatódik Győr, Veszprém megyével, negyediknek következik Pest-Pilis-Solt megye, majd tervszerűen egymásután Fejér, Tolna, Baranya, Somogy, Zala, Vas és Sopron megyék. Körülír minden megyét természetes határaival, a szomszédos megyékkel és országokkal s ezután közli csak a reá vonatkozó adatokat. Különös súlyt fektet a katolikus egyház állapotának és a vallási arányszámnak feltüntetésére. Először az egyes megyékben lévő várakat említi meg, majd felsorolja a városokat, jelzi a püspöki székhelyeket, káptalanokat, prépostságokat, apátságokat és a különböző szerzetesrendek kolostorait. A leírt területen a kalocsai érsekség mellett 4 püspökséget (Pécs, Győr, Veszprém, Vác), 6 prépostságot (Sz.-Fehérvár, Szegszárd, Pécsvár, Bátaszék, Domba, Szombathely), 5 székes káptalant (a püspöki székhelyeken és Szombathelyen) említ. A szerzetesrendek közül legelterjedtebb a ferencesek rendje, kiknek 24 kolostoruk van, 7 kolostoruk van a pálosoknak, 6 kollégiumuk van a jezsuitáknak, 5 rendházuk a domonkosoknak, 4—4 a kapucinusoknak és a piaristáknak, 3 a karmelitáknak, 2 az ágostonrendieknek és 1—1 a minoritáknak, karthauziaknak, cisztercitáknak és Szervitáknak. Budán és Kis-Mártonban apácakolostor van, Buda közelében és a Pilisi hegy erdejében pedig remeteség. Egyháziakban legszegényebb Somogy megye. Itt csak két kis ferencrendi kolostor található.

Az összeírás meggyénként széteső adatait a területi és gazdasági, másrészt a népességi és vallási adatok különválasztásával a következő táblázatokban csoportosítottam:

1. Területi és gazdasági adatok:⁵⁾

Vármegye	Területe	Termék- etlen föld	Termé- keny föld	Megmű- velt föld	Szőlő	A többi föld
Moson	562,000	90,000	472,000	290,000	1,500	mező, legelő, cserjés
Győr	500,000	125,000	375,000	200,000	6,000	igen szép legelők, erdő, mező
Veszprém	937,000	140,000	797,000	240,000	3,500	igen jó mező, legelő, tölgyerdő
Pest-Pilis-Solt	2.565,000	350,000	2.215,000	700,000	30,000	legelő, mező, mocsár, cserjés
Fejér	765,000	78,000	687,000	187,000	5,000	a legjobb legelő, erdő, cserjés
Tolna	1.093 000	100,000	993,000	150,000	12,000	mező, legelő, erdő
Baranya	1.718,000	160,000	1.558,000	420,000	35,000	" "
Somogy	1.828,000	190,000	1,638,000	425,000	20,000	igen jó legelő, erdő, cserjés
Zala	1.781,000	160,000	1,621,000	460,000	100,000	mező, erdő, terület
Vas	1.875,000	200,000	1,675,000	520,000	100,000	" "
Sopron	1.250,000	150,000	1,100,000	390,000	95,000	" "
Összesen	14.874,000	1.743,000	13.131,000	3.982,000	408,600	

Százalékban kifejezve tehát ez annyit jelent, hogy az egész terület 11·75%-a terméketlen (unfruchtbahres Land), 26·77%-a megművelt föld (Veldtbau), 0·69%-a szőlő s 60·79%-a műveletlen föld: mező, legelő, cserjés, erdő. Terméketlen föld alatt a mocsarak, vizek, utak és falvak területe értendő.

Feltételezhetjük, hogy ezen arányszám lényegében elfogadható s értékét nem túlságosan csökkenti az, hogy a megyék területét az összeírás nagyítja, pontos adatokat nem nyújt. A német hold egyenlő a kataszteri holddal, azaz 1600 négyszögöl.⁶⁾ A *Dunántúl* jelzett területének nagysága pedig a legújabb pontos adatok szerint 41.719 négyzetkilométer = 7,249.618 kataszteri hold.⁷⁾ Vagyis az összeírás 41·12%-kal nagyít. Kivétel nélkül minden megyét nagyobbinak tüntet fel az összeírás.

⁵⁾ A terület német holdban (Teutsche Joch), a szőlőket negyedholdakban (Viertel) számítja.

⁶⁾ Auböck Josef: Handel Lexikon über Münzen, Geldwerthe, Tauschmittel, Zeit-Raum und Gewichtsmasse der Gegenwart und Vergangenheit. Wien. 1894.

⁷⁾ A négyzetkilométerek száma szorozva 173·7726-el. — V. ö. Kerekes J. Zoltán: Magyarország népsűrűsége 1910-ben. Kolozsvár. 1914.

Legjobban megközelíti Fejér megye valódi nagyságát. 765.000 holdban állapítja meg területét s az új adatok szerint ez 716.207 kataszteri hold. Jellemző állapotot tüntet fel az, hogy aránylag milyen kevés a megművelt föld. Vas megyénél megjegyzi az összeírás, hogy ez a megye földművelésben a leggazdagabb s népességben a legerősebb. Fejér, Tolna és Somogy megyékben viszont a szántóföld csekély voltára hívja föl a figyelmet. Ez érthető helyzet is, hisz az utóbbi területek fölött csak alig egy-két évtizeddel előbb némult el a harci zaj. Vas megye pedig a török hódítás idejét sokkal zavartalanabban élte át.

Közli az összeírás minden megye területén a városokat, megadja a népes és pusztai községek s a lakosok számát. Tájékoztató a lakosság vallási arányáról s helyenként a zsidó családok számát is feltünteti. Ezen adatok csoportosítása a következő táblázat:

2. Népességi és vallási adatok:

Vármegye	Községek száma	Elpusztult helységek száma	Harcképes férfiak száma	Zsidó családok	A lakosság vallási aránya
Moson	53	—	12,000	80	A nagy többség kat. $\frac{1}{4}$ rész lutheránus.
Győr	58	—	15,000	nem emlit.	10,000 kat. többi luth.
Veszprém	130	150	18,000	30	Fele kat., fele luth.
Pest-Pilis-Solt	148	116	23,000	45	Csak $\frac{1}{4}$ rész kat., a többi luth., kálv. és rác
Fejér	45	44	9,000	nem emlit.	$\frac{1}{3}$ rész kat., a többi luth. és kálv.
Tolna	63	43	13,000	" "	$\frac{1}{3}$ rész kat., a többi kálv. és rác
Baranya	298 ⁸⁾	500	80,000	" "	Csak $\frac{1}{4}$ rész kat., a többi luth. és kálv., de legtöbbször a rác
Somogy	330	385	70,000	" "	Alig fele kat., a többi luth., kálv. és rác
Zala	558	160	85,000	" "	$\frac{2}{3}$ kat., $\frac{1}{3}$ luth.
Vas	800	—	110,000	" "	Fele kat., fele luth.
Sopron	168	—	90,000	3,000	" "
Összesen	2,651	1,398	525,000	3,155	

A harcképes férfiak (streitbahre Mannschafft) számát tehát az összeírás a Dunántúl tíz megyéjére mintegy 500.000-ban állapítja meg. Ehhez számítandó még 3155 zsidó család.

⁸⁾ 283 régi és 15 új község.

Pontosan erre az időre, 1722-re vonatkozik Acsády Ignác nagy terjedelmű munkája: „Magyarország népeisége a pragmatica sanctio korában“.⁹⁾ Ő ugyanezen terület egész népeiségét veszi nagy fáradsággal összeállított munkájában, különböző számítások és következtetések alapján közel félmilliónak. Teljességre, pontosságra törekedett Acsády, feldolgozott minden használható forrást, ez kétségtelen. A források, adóösszeírások azonban, melyek alapján a népeiséget meghatározni igyekezett, nagyon hiányosak voltak. Bármennyire is pontos tehát Acsády a számításokban, népeiségi adatait nem fogadhatjuk el, mert hézagos, bizonytalan alapokon épített, következtetett. Vizsgáljuk meg különben, miképp dolgozott Acsády:

Előtte volt két adóösszeírás, az egyik 1715-ből, a másik 1720-ból. Megkapta itt az adózó porták számát, már ezen két évre vonatkozólag is jelentős eltérésekkel. Acsády összehasonlítással igyekezett a hiányokat kiegészíteni. Számolni kell azonban azzal is, hogy az összeírások bizonyára nem voltak pontosak, teljesek. Hisz idegen, távoli megyebeli emberek végezték a porták számbavételét, akik ismeretlenek voltak a más megyebeli viszonyokkal. Sok esetben vitás lehetett, hogy mely porta köteles tulajdonképpen adózásra, mert vidékenként más és más volt az alsóbb társadalmi réteg helyzete, kötelezettségei. Az pedig természetes, hogy különböző címen, főképp szegénységükre hivatkozva, az adózásra köteles népelem közül sokan kimaradtak az összeírából. Volt tehát bizonyára alapja annak, hogy nemcsak Bécsben, hanem Pozsonyban is hiányosnak találták az összeírást, kevésnek a porták számát, már közvetlenül az összeírás után is.

Acsády népeiségi számításaihoz ez az összeírás képezte a kiindulást, az egyedül némiképp pozitív alapot. Minden további eljárása csak következtetés. Meg kellett határoznia természetesen az adóösszeírásba bele nem foglalt különböző szegény úrbéres, napszámosok, falusi mesteremberek stb. számát. Acsády ezt úgy oldotta meg, hogy több megye urbáriumából átlagszámot következtet ki az úrbéresek tömegére, arányára vonatkozólag. Ezek az urbáriumok azonban különböző megyékből és különböző időből származtak. Az úrbéres családok aránya

⁹⁾ Magy. Statiszt. Közl. Új folyam. XII. köt. Bp. 1896.

pedig az összeírt adózó portákhoz viszonyítva megyénként 7·14%-tól 267·86%-ig változik. Ezekből az óriási különbségekből azután Acsády levonja a 69·70%-os *átlag arányszámot* s mert ezt egyszerűen nagynak találja, 50%-ra csökkenti! Ezt adja hozzá minden egyes megye összeírt portái számához. A lélekszám meghatározása céljából végül az így megállapított családszámot hattal szorozza. Nem veszi azonban Acsády számításba a katonaelemet, korábbi-későbbi összeírásokból (1750 körüli összeírásokból is) következtet a nemesek, zsidók számára, a teljesen szegény szolgáló pedig kimaradt még az urbáriumokból is. Ezekkel s a kóborló lakosokkal nem is számolhatott, mert nem voltak adatai.¹⁰⁾

A számítások s következtetések alapjainak hiányosságából, labilis voltából természetes, hogy lehetetlen eredményt kapunk Acsádynál az össznépességre vonatkozólag. Mert az elképzelhetetlen, hogy 1720-tól 1787-ig, azaz 67 év alatt a Dunántúl leírt 10 megyéjének lakossága 492.786-ról 1.477.859-re, tehát háromszorosára szaporodjék, míg ugyanezen területen a következő 100 év alatt csak 2.589.881-re emelkedik a népesség, tehát a szaporulat csupán 75·2%. Egész Magyarországra vonatkozólag Acsády adatai százalékokban annyit jelentenek, hogy míg 1720-tól 1787-ig 272·56%-kal növekedett a lakosság, addig 1787-től 1890-ig csak 88·56% volt a szaporodás.¹¹⁾ Kevés itt a XVIII. század folyamán végbement településekre hivatkozni, ez nem okozhatott 1720—1787 között ilyen nagy arányú növekedést. Különben is a Dunántúl 1720-ban már több mint két évtized óta visszahódított terület s már ezen idő alatt is történtek települések.¹²⁾ Nyilvánvaló, hogy a hiba Acsády 1720-as népességi adatainak hiányosságában keresendő. Fontos mozzanat itt az is,

¹⁰⁾ A fenti összeírás 2651 községével szemben Acsády ugyanezen területen csak mintegy 2200-at vesz számításba. Az adóösszeírásokban alig van szó elpusztult helységekről, míg táblázatunk 1398 elpusztult helységet (predien, oder devastierte Orther) említ. Csekély népesség pedig bizonyára ilyen helyeken is meghúzódott.

¹¹⁾ Acsády bevezetésében 66. l.

¹²⁾ Acsády bev. 74. l. — Baranya megyében a Hof-Kammer összeírása is említ már 15 új községet. A szomszédos országokból pedig olyan tömeges az özönlés, mindjárt kezdetben, hogy Morvaország és Szilézia már 1699-ben megtiltja a kivándorlást. — L. Oswald Redlich: Gesch. Österreichs VI. 546. l.

hogy az új telepések hosszabb időn át adómentességet élveztek és a kamarai igazgatóság pártfogása alatt álltak.

Az Acsády által megállapított 492.786 lélekszámmal szemben az Udvari Kamara összeírása 500.000 harcképes férfit említ a Dunántúl leírt területén. 60%-nak véve a férfi népesség harcképes elemét,¹³⁾ 800.000 a férfilakosság, ennek kétszerese 1,600.000 az összlakosság. Ezek nagy átlagszámok. A területi adatoknál látott nagyítást figyelembevéve (41·12%) és alkalmazva a népesítésre is, a Dunántúl lakosságát 1720 körül mintegy 900.000-nek, közel egy milliónak vehetjük.¹⁴⁾ A későbbi népességi megállapításokkal összehasonlítva, ez látszik a legvalószínűbb számadatnak.

Az ismertetett, főképp gazdaságtörténeti szempontból érdekes összeírás tehát, ha csak torzítással, nagy vonásokban tájékoztat is a népességi helyzetről, végeredményben arra figyelmeztet, hogy Acsády számításait a *pragmatica sanctio* korának népességi állapotára vonatkozólag kellő kritikával kell fogadnunk.

Metzner Károly.

¹³⁾ Acsády bev. 42. l.

¹⁴⁾ Annyi volt a Dunántúl lakossága a XV. sz. végén is. — L. Kalmár Gusztáv: „A török uralom hatása a Dunántúl Népeességére”. Föld és Ember IX. évf. 52. l. — A török hódítás kétségtelenül óriási pusztítást okozott nemcsak anyagiakban, hanem emberéletben is. Ez azonban főképp az első török foglalások idejére vonatkozik. A XVII. század ellenben már nyugodtabb korszak, a török is megbecsüli a termelő, adózó népet. Hiszen a visszafoglalt területen nem egy alkalommal panaszkodik a lakosság, hogy a török időben jobb sorsa volt. Ez a század már a népesség erősödésére is alkalmas lett helyenként, ha olyan borzasztó volt is a török pusztítás, amint ezt a zavaros időkre jellemző, hiányos adóösszeírásokból következtetni lehet (ld. m. 57. l.).

Magyar helységnevek eredete. II.

Bodon k. Heves vm. < Bodon szn. *EtSz.* I, 435. *Szell:* Tur. VII, 2. — Más, de téves magy.: *Balássy:* Száz. VI, 314.

Bodorfa k. Zala vm. < Bodor szn. + fa (< falva). *EtSz.* I, 436.

Bodos k. Háromszék vm. < Bodos szn. (< Bod szn. + -s kics. képző). *EtSz.* I, 434.

Bodzás k. Zemplén vm. < bodzás kn. a bodza 'Holunder' szárm. *EtSz.* I, 439.

Bogács k. Borsod vm. < bogács kn. 'takács, mácsonya'. *Bátky:* FE. IV, 120. *Borovszky:* Borsod vm. szer. < ószl. bogatű 'gazdag'.

Bogát (Maros- stb.) Torda-Aranyos stb. vm. < szl. ered. Bogát szn. (< szl. bogatű 'reich'). *EtSz.* I, 443. *Karácsonyi:* A m. nemz. honalap. 25. *Melich:* Szl. jöv.-szav. I. k. 2. r. 105. *Borovszky:* Alsófehér vm. 746.

Bogdán (-háza) k. Szilágymén vm. < ószl. ered. Bogdán 'Istenadta' szn. Has. ered. Bogdány is. *Karácsonyi:* A m. nemz. őstört. 92.

Bogdány l. Bogdán a.

Bogdánd k. Szilágymén vm. R Bogdán ~ Bagdán < Bogdán szl. ered. szn. *EtSz.* I, 444.

Boglár k. Somogy vm. R Baklár < tör. (bes.) ered. Bak szn. + -lár tör. többes képző. Vszleg ide tart.: Bag, Bagod, Bagos, Bak, Baka, Bakod. *Karácsonyi:* MNy. XVII, 211. *Bátky:* FE. I, 139.

Bogor (-falva) k. Krassó-Ször. vm. < Bogor szn. *Pesthy:* Krassó tört. II, 56.

Bogsán k. Krassó-Ször. vm. R Bokcsa (írva: Boxa) szn. *Pesty:* Krassó tört. II, 57.

Bogyiszló k. Pest vm. < cseh Budislav szn. (Vö. Bogyoszló). *EtSz.* I, 447.

Bogyoszló k. Sopron vm. R Bogyiszló ~ Bugyiszló ~ Bodiszló ~ Buduszló < (szl.) cseh Budislav szn. *EtSz.* I, 447. *Karácsonyi:* A m. nemz. honalap. 25. *Borovszky:* Bihar vm. 58.

Boholc k. Nagy-Küküllő vm. < ném. Buchholz. *Kúnos:* Nyr. XIII, 490.

Boholt k. Hunyad vm. < ófn. bocholt (kfn. buocholz) 'bükkfa'. *Borovszky:* Honf. tört. 88.

Bojt k. Bihar vm. < Bojt (~ Bujt) szn. R Boht ~ Boct ~ Boctu. *EtSz.* I, 451. *Melich:* NyK. XLIV, 349.

Bokod k. Komárom vm. l. Boglár a.

Boksa k. Zemplén vm. < Boksa szn. (< bok ~ bak kn. + -sa kics. képző). *Szilády:* Nyr. II, 204.

Bolgárom k. Nógrád vm. < Bolgár szn. + -m (< -n) kics. képző. *Melich:* MNy. XIII, 18. *Horger:* FE. IX, 42.

Bolmány k. Baranya vm. R Abolmány < vszleg Obalman szn. (a szókezdő A-t névelőnek fogta fel a nyelvérzék). *Pais:* MNy. XI, 271.

Bólya k. Nagy-Küküllő vm. < Bólya szn. (< talán a tör. Buga ~ buha 'bika'. Talán ennek változata Bia hn. is *Pais:* Magy. Anon. 107. *Karácsonyi:* Száz. XXXIV, 771.

Bonyárd k. Szeben vm. R Bonyárd ~ Bunárt ~ Bongart ~ Bomgart < ered. szász *Bongard 'Baumgarten'. *EtSz.* I, 470. *Melich:* Jegyz.

Bonyha k. Kis-Küküllő vm. < Bohnya < Buhnya < Buchna szn. (írva Bucna a R). *EtSz.* I, 547. *Melegdi:* MNy. VII, 182. *Pais:* Magy. Anon. 107.

Bonyhád k. Tolna m. < R Bahnya ~ Bahnyán ~ Bonyhán ~ Bohmány ~ Bohmán < Bochnya szn. + R -n ma -d kics. képző. *EtSz.* I, 472. *Melegdi:* MNy. VII, 182. *Karácsonyi:* Száz. XXXIV, 772.

Borbás (Szent-) Somogy vm. < Barbás < Barabás szn. *Horger:* Nyr. XXXIX, 340.

Borda (Kelecseny-) k. Abaúj-Torna vm. < borda (< szl. brda 'hegy'). *Hefty:* Nyr. XL, 162.

Borgáta k. Vas vm. R Aborgáta ~ Oborgáta (a szókezdő A-t névelőnek fogta fel a nyelvérzék). *Pais:* MNy. XI, 272.

Borhid (~ Borhida) Szatmár sth. vm. R Borihida < Borì ~ Borh szn. + hida. *Karácsonyi:* MNy. IV, 354.

Bori k. Hont vm. < tót bor 'bórfá, -fenyő' szárm. *EtSz.* I, 475. *Borovszky:* Honf. tört. 74. szer. Baracs, Baracska, Barcsa is has. ered.

Borjád k. Baranya vm. R Barjád ~ Barját ~ Borlyád ~ Barlyád ~ Barlád < vszleg Barla szn. (< Barl(n)abás szn. rövid. al.) + -d kics. képző. *EtSz.* I, 484. *Melich:* MNy. X, 354.

Borkút k. Máramaros vm. < bór (~ buór) 'fenyő' + kút; tehát olyan kút, melynek gárdja bór, buór fenyőfából volt. *EtSz.* I, 474. *Karácsonyi:* MNy. IV, 354. *Szolz.-Dob.* II, 240. szer. < bor 'ásványvíz, bórvíz'.

Borónka k. Somogy vm. < szl. bruno 'sár' szárm. *Borovszky:* Honf. tört. 70.

Borosnyó k. Háromszék vm. < boros 'savanyú' + jó 'folyó, patak'. *Fiók:* Nyr. XXX, 21.

Borostyán k. Vas vm. R Porostyán ~ Burustyán ~ Purustyán ~ Porustyán ~ Parastyán ~ Perestye ~ Pernstan ~ Perystan < ném. Pernstein 'Bärenstein, Medvekö'. *EtSz.* I, 489. *Pór:* MNy. I, 367.

Borostyánkő k. Vas vm. < Borostyán (l. ott) + kő (a kő tehát felesleges). *Pór:* MNy. I, 367.

Boroszló k. Sáros vm. < Boroszló szn. < R *Braszló szn. (< *Bratiszló szn. bec. al.) < szl. Bratislav szn. *EtSz.* I, 490. *Melich:* Jegyz. szer. < szl. brestov 'szilfás'.

Borosznok k. Gömör vm. < tót brusnik 'fenkö fejtőhely v. ahol áfonya terem'. *Melich:* Jegyz.

Borova k. Pozsony vm. < borova 'fenyves'. *Wagner*: Pozsony vm. hn.-nek magy. 7.

Bors k. Bihar vm. < Bors szn. (< tör. Bors szn. v. bors 'Pfeffer'). Összetét.: -fa, -monostora. *EtSz.* I, 492. — Téves magy. *Szilády*: Nyr. II, 204.

Borsa k. Máramaros stb. vm. < Borsa szn. < Bors szn. (l. ott) + -a kics. képző. *EtSz.* I, 493. *Karácsonyi*: Magy. nemz. a XIV. sz. köz. I, 268. *Pais*: Ujb. III, 241. — Téves magy. *Szilády*: Nyr. II, 204.

Borsfa k. Zala vm. R Basfalva ~ Bosfalva < Bos ~ Bas ~ Bors szn. + falva. *EtSz.* I, 303.

Borsi k. Zemplén vm. a Bors szn. (l. ott) szárm. *EtSz.* I, 493.

Borsod k. Borsod vm. < Borsod szn. < tör. ered. Bors szn. (l. ott) + -d kics. képző. *EtSz.* I, 495. *Melich*: Nyr. XXXIII, 312. *Baldssy*: Száz. VII, 97. *Borovszky*: Borsod vm. 11. *Pais*: Magy. Anon. 108. *Pais*: MNy. XVII, 161. *Pais*: Ujb. III, 241.

Borsova (ma Borzova) k. Bereg vm. < Borsoba < Borsva ~ Borsoa < *Borševa ~ *Borševo < m. Bors szn. + szl. képző. 'Bors-é'. *Melich*: MNy. XXII, 4.

Borszék k. Csík vm. < bor 'fons acidae aquae, Sauerbrunn' + szék. *EtSz.* I, 474. *Karácsonyi*: MNy. IV, 354. szer. < bór (buór) 'fenyő' + szék (< szl. sjek 'irtás'), azaz 'bórfenyő irtás'.

Borszó k. Szoln.-Dob. vm. < Boraszó < bor 'bor-, buórfenyő' + aszó 'völgy'. *Pais*: MNy. VIII, 394. *EtSz.* I, 474. szer. < bor 'vinum' + szó (< aszó) 'völgy, patak'. *Szoln.-Dob.* vm. II, 246. szer. < ószl. bor; breza 'nyírfá'.

Borz k. Bihar vm. < Borz szn. *Szilády*: Nyr. II, 201.

Borzás k. Kis-Küküllő vm. R Bozjás (~ Bozzjás ~ Bozzás) a 'Holunder' jel.-ű bodza régibb bojza alakjának szárm. *EtSz.* I, 439. *Szoln.-Dob.* II, 252.

Borzik k. Bihar vm. R Borzlyk < *borzlik 'borzlyuk'. *EtSz.* I, 495.

Borzavár k. Veszprém vm. < tót Borsiavar 'Borcsa főzése' vszleg téves magy. *Szombathy*: Tur. VI, 82.

Borzóva (Nemes-) Szatmár vm. < Borzodva < Borsa szn. + odva. Vszleg téves magy. *Borzovay Nagy*: Tur. XXVII, 59. *Kiss K.*: szer. < borz + odva. — L. Borsova a.

Bottyán k. Bihar stb. vm. < Bottyán szn. < at. Bothianus. *Baldssy*: Nyr. XXV, 446.

Boz (Fertő-) k. Sopron stb. vm. < boz 'Holunderbaum'. *EtSz.* I, 438. *Fábián*: NyK. VII, 119.

Bozók k. Hont vm. < tör. ered. Bozók szn. < Buz 'jég' jel. tör. szn. + -k kics. képző. *Bátky*: FE. IX, 195.

Bozolnok kr. Kolozs vm. < tör. ered. Bozolnok szn. (< tör. bozulmak 'megromlani' ige szárm.) *Bátky*: FE. IX, 100.

Bő k. Sopron stb. vm. < Bő szn. (< vszleg bő 'gazdag'). *EtSz.* I, 514. *Balássy*: Nyr. XXV, 446. *Karácsonyi*: A szék. ered. 39. *Pais*: MNy. XXIV, 506. szer. < tör. ered. Bő szn. (< tör. bæg ~ bæg-méltóságnév) és ennek származékai: Bőd, Bős (szn.-ből lett) hn. is.

- Bőcs k. Borsod vm. < bőcs a bölcs régi alakv. *EtSz.* I, 521.
- Bőd k. Szoln.-Dob. vm. < Bőd szn. < Bő szn. (l. ott.) + -d kics. képző. *EtSz.* I, 514. *Balássy:* Nyr. XXV, 446. — L. még Bő a.
- Bödön k. Szoln.-Dob. vm. < szl. budin 'öshely'. *Szoln.-Dob.* vm. I, 546. *Szoln.-Dob.* vm. II, 270. szer. < bödön 'völgy, teknő, medence'.
- Bögöd (ma Bögöt) l. Bök a.
- Bögöt l. Bögöd a.
- Bögöte l. Bök a.
- Bök p. Komárom vm. < tör. ered. Bök szn. (< tör. bök ~ бүк 'erdő, erdős domb, púpos hát'. E szn.-vel függnék össze Bökény, Bököny, Bögöte, Bögöd (szn.-ből lett) hn.-k is. *Bátky:* FE. VIII, 208.
- Bökény k. Kolozs stb. vm. < Bökény szn. < Bök szn. (l. ott.) + kics. képző. *Bátky:* FE. VIII, 209.
- Bököny l. Bök a.
- Bönyréta l. Alap a.
- Bőd k. Szoln.-Dob. vm. < Bőd szn. *Szoln.-Dob.* II, 263.
- Bős p. k. Pozsony vm. < Bős szn. < Bő szn. (l. ott.) + -s képző. *EtSz.* I, 514. *Balássy:* Nyr. XXV, 447. — L. még Bő a.
- Böszörmény (Berek-, Hajdú-) v. Bihar stb. vm. < böszörmény 'izmaelita' (< tör. *büsürman v. *bisirman). *EtSz.* 531. *Simonyi:* NyK. XXIV, 333. *Györffy:* FE. VI, 179.
- Bösztör l. Beszter a.
- Braczká k. Szoln.-Dob. vm. < rom. Broaska 'béka, békás'. *Szoln.-Dob.* vm. II, 275.
- Brassó v. Brassó vm. < vszleg szl. szn.-ből való -ov (~ -ev) mn.-képzővel. *EtSz.* I, 534. — Téves magy.-ok: *Borovszky:* Honf. tört. 88. *Fiók:* Nyr. XXX, 23.
- Brázova l. Breznó a.
- Bréb (-falva) k. Szoln. Dob. vm. < Bréb szn. *Szoln.-Dob.* vm. II, 277.
- Bréte (Szász-) Szoln.-Dob. vm. < ném. Brecht 'irtovány'. *Szoln.-Dob.* vm. II, 280.
- Breza k. Árva vm. < szl. březa 'nyírfa'. *Melich:* Jegyz.
- Breznó (-bánya) k. Zólyom vm. < szl. breza 'nyírfa' szárm. Hasonlóan: Brázova, Berezna. *Borovszky:* Honf. tört. 74.
- Brezo k. Gömör vm. < breza 'nyírfa'. *Melich:* Jegyz.
- Brogyán k. Bars vm. < szl. brodū 'gázló, sekély víz, átjáró hely'. *Melich:* Jegyz.
- Búcs k. Zólyom vm. < szl. buče, bučje 'tölgyes' (szl. buk 'tölgyfa' + -je gyűtőnévképző). Has. ered. Bucsa. *Melich:* Jegyz.
- Bucsa l. Búcs a.
- Bucsu k. Vas vm. < Bucsu szn. < Bulcsu ~ Bulsu < Bulcsó ~ Bulsó < Bulcsou ~ Bulsou < Bulsuu < Bulsuh < búcsú kn. < régi (tör. ered) *bos ~ *bocs- igéből nom. verb. alak. *Melich:* MNy. IX, 327.
- Bucsum k. Alsófehér vm. < rom. Bucium 'fatörzs, gyök'. *Borovszky:* Alsófehér vm. monogr. 744.
- Budakalász l. Kalász a.

Budapest v. Pest vm. < Buda szl. ered. szó. 'falu' + pest ószl. szó 'barlang, kőszikla' (azaz a Dunának kőszikla melletti, révnek való része). *Salamon*: Bpest tört. II, 65. *Salamon*: Bpest leírása 62. szer. < szl. buda 'falu' + pest 'kemence, barlang, rév'. *Riedl*: Nyr. X, 8. szer. < Buda (< szl. buda 'épület, város') + pest (< bolg. pest 'hegy'). *EtSz.* I, 550. szer. < Buda szn. (melynek ered. bizonytalan) + pest. — A pest-et 'kemencének' magyarázzák: *Melich*: MNy. VI, 296., II, 99. *Pais*: Magy. Anon. 133. *Asbóth*: Nyr. X, 115. *Hunfalvy*: Ethnogr. 337.

Budis k. Turóc vm. < cseh Budis szn. 'virrasztó, ébrenlevő, őriző'. *Melich*: Jegyz.

Bukóc l. Bukovina a.

Bukolc k. Abaúj-Torna vm. < ném. Buche v. szl. buk + -olcz (= holz). *Deutsche Ortsnamen* 26.

Bukova l. Bukovina a.

Bukovec l. Bukovina a.

Bukovina k. Liptó vm. = szl. bukű 'bükffa' szárm. Hasonlóan: Bukova, Bukovec, Bukóc. *Borovszky*: Honf. tört. 74.

Bulcsú k. Bereg vm. < Bulcsu ~ Bulsu szn. < Bulcsó ~ Bulsó < Bulcsou ~ Bulsou < Bulsou < Bulsuh < bulsu igenév = búcsú kn. (a bocsat ige tövéből). *EtSz.* I, 567.

Bulkesz k. Bács-Bodrog vm. < Bolykeszi < Volykeszi < Voly (a Sávoly szn. röv. al.) szn. + keszi. *Pesty*: Száz. IX, 651. *Iványi*: Bács-Bodrog vm. I, 50.

Buny (Nagy-) k. Szoln. Dob. vm. < szl. banj, banje 'fürdő'. *Szoln.-Dob.* vm. II, 293. — Más magy.: *Szoln.-Dob.* I, 546.

Búr k. Pozsony vm. < búr 'bor, bôr, bür erdei fenyő'. *Wagner*: Pozsony vm. hn. magy. 2.

Buza k. Szoln.-Dob. vm. < Buza szn. (< vszleg buza 'Weizen' kn.) Összetét.: -háza, -falva. *Karácsonyi*: A szék. ered. 39. — Más magy.: *Szoln.-Dob.* II, 304.

Buzád k. Temes vm. < Buzád szn. < Buza szn. (l. ott.) + -d kics. képző. *EtSz.* I, 586.

Buziás k. Temes vm. < rom. Buziás < m. R-Bozjás a 'Holunder' jel.-ű bodza régibb bojza alakváltozatának -s képzős szárm. *EtSz.* I, 439. *Pesty*: Száz. II, 111.

Büd (Tisza-) k. Szabolcs vm. < Büd (~ Bőd) szn. < Bő (l. ott) tör. ered. szn. + -d kics. képző. *Pais*: MNy. XXIV, 171.

Bük k. Sopron vm. < bük 'Buche'; de volt Bük szn. is. *EtSz.* I, 592.

Bükkösd k. Baranya vm. < bükkös kn. 'Buchenwald' + -d kics. képző. *EtSz.* I, 592.

C

Cák k. Vas vm. < Cák (~ Szák) szn. *EtSz.* I, 609.

Cakó k. Gömör stb. vm. < Cakó szn. (< Cák szn. + -ó kics. képző v. < cakó 'golya'). *EtSz.* I, 609.

Cege k. Szoln.-Dob. vm. < Cege szn. (R Cega < Szega < Szeg szn. + -a kics. képző. *EtSz.* I, 623. *Bátky*: FE. VI, 235. és *Szoln.-*

Dob. vm. II, 477. szer. < cege 'halrekesztő, halfogó készülék, vízrekesz' és has. ered. Cegő is.

Cégény k. Szatmár vm. < Cégény szn. < Cege szn. (l. ott.) + -n kics. képző. *EtSz.* I, 624.

Cegléd v. Pest vm. < cegle (~ cigle) 'partifűz, kosárkötőfűz' + -d kics. képző. *EtSz.* I, 626. *Pais:* MNy. X, 68.

Cegő l. Cege a.

Cente k. Szoln.-Dob. vm. < Cente szn. *Szoln.-Dob.* vm. II, 506.

Cikendál k. Szeben vm. < ném. Ziegenenthal. *Kúnos:* Nyr. XIII, 490.

Cikléd p. Szabolcs vm. R vszleg Cigléd < cigle 'fanév, vszleg sárgafűz' + -d képző. Vö. Cegléd. *Pais:* MNy. X, 69.

Cikmántor k. Kis-Küküllő vm. < vszleg cika 'tölgy' + mánd + or. *Bátky:* FE. II, 237.

Cikó k. Tolna vm. < cikó 'barka, hajfonadék'. *Bátky:* FE. II, 237.

Cikola k. Fejér vm. < Cikolya < Cikólya < Cikóalya < Cikó-alja < Cikó szn. (< cikó 'kemence' Szlavoniában) + alja. *Pais:* MNy. XII, 18.

Cintos k. Alsófehér vm. R Acintos ~ Jacinthus. *Pesty:* MO. hn.-i 78.

Cirák k. Sopron vm. < Cirák (R Szirák) vszleg szn. < tör. ered. szirak kn. 'karó, hosszúlábú, nyúlánk'. Hasonló ered. Szirák is. *Bátky:* FE. VII, 122.

Cód k. Szeben vm. < vszleg száz 'száj' a gyeprüendszer korából. *Tagányi:* MNy. IX, 261.

Cop (-telke) k. Szoln.-Dob. vm. < Cop szn. *Szoln.-Dob.* vm. II, 513.

Cundra (ma Csóronfalva) k. Sopron vm. < ném. Tschurndorf. *Kúnos:* Nyr. XIII, 537.

Cs

Csáb k. Hont vm. R Csab < Csab szn. *EtSz.* I, 781. *Pais:* Magy. Anon. 110. szer. < tör. ered. Csab szn. (< tör. csobán 'pásztor' m. fejleménye és ide tart.: Csaba, Csabd is.

Csaba (Békés-) k. Békés vm. < Csaba szn. (< talán a kel. germ. Scarpa szn.) *EtSz.* I, 784. *Szoln.-Dob.* II, 330. — L. még Csáb a.)

Csabacsüd l. Csüd a.

Csabd l. Csab a.

Csabony kr. Pest vm. < tör. ered. Csabony szn. (< tör. csobán 'pásztor'). *Pais:* Magy. Anon. 110.

Csaholc k. Szatmár vm. talán a Csahó szn. szárm. *EtSz.* I, 798.

Csajta k. Vas vm. < vszleg Csajta szn. *EtSz.* I, 801.

Csák k. Temes vm. < Csák szn. Összetét.: -berény, -tornya, -vár. *EtSz.* I, 804.

Csáka (Almás-) Szoln.-Dob. vm. < Csák szn. + -a kics. képző. *EtSz.* I, 804. *Szoln.-Dob.* vm. I, 549. szer. < Csáka szn.

Csákány k. Somogy vm. < Csákány szn. *EtSz.* I, 806. — Más, de téves magy.: *Kúnos*: Nyr. XIII, 537. *Melich*: Szl. jöv.-szavaink I, 2. r. 110. szer. a Pozsony vm.-i Csakány k. < cseh-től Csákán szn. (< szl. čak- 'expectatio'); az Abaúj-Torna vm.-i pedig < szl. ered. csákány v. szl. čakane (< szl. čekati 'várni') 'az a hely, ahol a vadász lesben áll'.

Csákberény k. Fejér vm. < Csák szn. (< tör. csak + mak 'vágni, ütni' ige egyes 2. felszólító al.; tehát = 'vágj, üss') + Berény (< tör. ver + mek 'adni') vszleg szn. *Bátky*: FE. IX, 190.

Csákó k. Torda-Aranyos vm. < Csákó szn. < Csák szn. + -ó kics. képző. *EtSz.* I, 804. *Kardcsonyi*: Békés vm. 59.

Csákvár k. Fejér vm. < Csák szn. + vár. *Nagy I.*: Tur. III, 50.

Család k. Nyitra vm. < család kn. 'ein Haus sammt Familie, ház, lak'. Has. ered. Családka is. *EtSz.* I, 822.

Családka l. Család a.

Csalár k. Nógrád vm. talán a csal ige szárm. *EtSz.* I, 829.

Csall k. Hont vm. < Csal szn. *EtSz.* I, 821.

Csanád (Ērsek- stb.) k. Pest stb. vm. < Csanád (R Sunad, Sunadi) szn. < Csana szn. + -d kics. képző. *EtSz.* I, 839. *Csánki*: Tört.-i földr. I, 691. *Melich*: MNy. XXIV, 6. *Dudás*: Száz. XXXVII, 472. *Szilády*: Nyr. II, 107. *Kardcsonyi*: A m. nemzet. a XIV. sz. köz. I, 344.

Csanák k. Komárom vm. < Csanak szn. < csanak 'fából készült merítő pohár, szilke'. *Bátky*: FE. VIII, 209.

Csantavér k. Bács-Bodrog vm. < vszleg *Csantafér (fér > vér népetym.) < R Chontafeyer < Csona (~ Csanta) szn. + fejár 'fehér'. *Pais*: MNy. XII, 15., MNy. XVIII, 28.

Csány k. Csongrád vm. R Csán, Cson < Cson szn. *EtSz.* I, 1140.

Csap k. Ung vm. < Csap (~ *Csop) szn. *EtSz.* I, 860.

Csapi k. Zala vm. < Csap szn. szárm. *EtSz.* I, 860.

Csapó (Maros-) k. Kis-Küküllő vm. < Csapó (< Csap szn. + -ó kics. képző v. < csapó 'Walker, Tuchwalker, Wollbereiter'). *EtSz.* I, 860.

Csapod k. Sopron vm. a Csap szn. szárm. *EtSz.* I, 860.

Csapolc k. Bereg vm. a Csap szn. szárm. *EtSz.* I, 860.

Csarna k. Békés vm. < 'fekete' jel.-ű őszl. szó. *Kardcsonyi*: Békés vm. 62. — L. még Cserna a.

Csaroda k. Bereg vm. R Csarnavoda 'fekete talajú víz'. *Lehoczky*: Száz. VII, 66.

Császári k. Szoln.-Dob. vm. a császár kn. szárm. *Gombocz*: MNy. XXI, 128. *Kardcsonyi*: MNy. XXI, 24. *Szoln.-Dob.* vm. II, 359.

Császló k. Szatmár vm. < Császló szn. < cseh Časlav szn. *EtSz.* I, 876.

Császlóc k. Ung vm. a Császló (< cseh Časlav) szn. szárm. *EtSz.* I, 876.

Csát (Mező-) k. Borsod vm. < Csát szn. *Pesty*: MO. hn.-i 63. *Kardcsonyi*: Árpád és az Árpádok 140.

Csatán k. Szoln.-Doboka vm. < szl. čatina 'fenyő'. *Szoln.-Dob.* vm. II, 338.

Csatár k. Békés stb. < csatár kn. a várjobbágyok egyik faja. *Karácsonyi*: Békés vm. 63. — L. még Csítár a. — Vszleg téves magy.: *Szombathy*: Tur. VI, 81.

Csatka k. Veszprém vm. < tót csádka 'kormocska'. *Szombathy*: Tur. VI, 81.

Cséb (Duna-) k. Bács-Bodrog vm. < cséb 'szigony alakú fa eszköz'. *Trencsény*: Nyr. XXVI, 451.

Csécsény k. Zólyom vm. < szl. ček 'irtani' szárm. *Melich*: Jegyz.

Cséfány k. Békés vm. < Csépán szn. (< gör. Stefanos). *Karácsonyi*: Békés vm. 64.

Cséffa k. Bihar vm. < Cséf szn. + -fa (< falva). *EtSz.* I, 904.

Csege (Tisza-) Hajdú vm. < Csege szn. (< vszleg Cseg ~ Csög szn. vált.). *EtSz.* I, 904. *Pesty*: MO. hn.-i 66. *Kolozsváry Gl*: FE. VIII, 108. szer. < csege (~ czége) 'kiépített, halászati berendezés'.

Csegöld k. Bihar vm. < csege (~ cseke) 'gázló, átkelőhely' szárm. a gyepűrendszer korából. Has. ered. Csökmő, (Drág-) Csike, (Magyar-) Cséke, Cséklye. *Győrffy*: FK. XLI, 471. *Szilády*: Nyr. II, 107. szer. < Csegöld (R Chekud) szn.

Csegöld k. Szatmár vm. < Csegöld szn. (R Chekud). *Szilády*: Nyr. II, 107.

Csehi k. Vas vm. < Cseh szn. + -i (birt. rag) 'Cseh-é'. *EtSz.* I, 907.

Csejd k. Maros-Torda vm. < Csejd szn. < vszleg Cseh (< Cseh) szn. + -d kics. képző. *EtSz.* I, 908.

Csejt p. Békés vm. < Cseht < Cseh szn. v. népnév + -t kics. képző. *Melich*: NyK. XLIV, 341. *Karácsonyi*: A szék. ered. 39. *Karácsonyi*: Békés vm. 66.

Csejte k. Nyitra vm. < Csejte szn. (R Csechte < *Csechta). *Melich*: MNy. XIX, 107. *EtSz.* I, 909. szer. < cseh-tót *Csechta szn.

Cseke k. Bars vm. < Cseke szn. (R Cseka < Csek szn. + -a kics. képző). *EtSz.* I, 912. *Tagányi*: MNy. IX, 262. szer. < vszleg régi m. csek, csekik 'átgázolni, gázolni' ige szárm. a gyepűrendszer korából és ilyen ered.: Csékefa, Csekefalva, Csekej, Csekelaka, Csököly is. *Báthy*: FE. IX, 194. szer. < kun-tör. ered. Cseke szn. (< tör. csek + mek 'húzni, vinni, eltűnni' ige szárm.) — L. még *Moór*: UJb. IX, 247.

Csekefa k. Vas vm. < Cseke szn. + fa (< falva). *Karácsonyi*: A szék. ered. 39. — L. még Cseke a.

Csekefalva l. Cseke a.

Csekejl. Cseke a.

Csekelaka l. Cseke a.

Cseklész k. Pozsony vm. vszleg a R csek, csekik 'átgázol' ige szárm. (a gyepűrendszer korából). *Tagányi*: MNy. IX, 262. *Wertner*: Nyr. XLIV, 298. szer. < cseklész (< cseklye 'tör, Falle, Schlinge') 'az, aki a cseklével madarakat és egyéb vadat fogdos'. Has. magy.: *Wagner*: Pozsony vm. hn. magy. 7.

Cséklye k. Bihar vm. < Cséklye szn. *EtSz.* I, 916. — L. még Csegöd a.

Cselöte k. Nógrád vm. < Cselöte szn. < cselöke ~ celöke ~ cselöte 'karó, dorong'. *Bátly:* FE. VII, 196.

Csém k. Vas vm. < Csém szn. és nemz. név. *Bátly:* FE. I, 140. *Karácsonyi:* Magy. nemzetiségek a XIV. köz. I, 272.

Csengerbagos l. Bagos a.

Csenik k. Borsod vm. < szl. Csenik 'Vince' szn. *Boróvszky:* Borsod vm. 8.

Cengőd p. Pest vm. < Csengőd (R Chencud) szn. *Szűldy:* Nyr. II, 107.

Csepán k. Beszterce-Naszád vm. < Csepán szn. < szl. Ščepán 'Stephanus' szn. Has. ered. Csép is. *EtSz.* I, 942. *Boróvszky:* Borsod vm. 8. Csép k. Komárom vm. < Csép szn. < Csepán szn. (l. ott.) kics. elvonása. *EtSz.* I, 941.

Csepel k. Pest vm. < Csepel szn. *EtSz.* I, 946.

Csepreg k. Sopron vm. R Csepereg ~ Sepreg ~ Csepleg < vszleg csepel ~ csepe 'tölgy' szárm. Vszleg szn. volt először. *Bátly:* FE. III, 26.

Csér k. Sopron vm. < cser 'Eichenwald, Wald'. *EtSz.* I, 958.

Csere (-falva) k. Maros-Torda vm. < Csere szn. *Karácsonyi:* A szék. ered. 39.

Cserép (-falva) k. Borsod vm. < Cserép szn. (< cserép kn.). *Bátly:* FE. VI, 234.

Cserna k. Hunyad vm. < szl. črŕnŭ 'fekete' szárm. Has. ered. Csorna, Csarna, Csernegyház, Csongrád, Csernek. *Boróvszky:* Honf. tört. 68.

Cserne l. Cserna a.

Csernegyház l. Cserna a.

Csernej k. Borsod vm. < szl. ered. csernej (ószl. črŕnŭ) 'fekete' szárm. *Boróvszky:* Borsod vm. 8.

Csernek l. Cserna a.

Csernye (Bakony-) k. Veszprém vm. < tót csernya 'cserzés'. *Szombathy:* Tur. VI, 82.

Cserő kr. Pest vm. < cserő, R csere 'cserjés, bokros hely'. *Pais:* MNy. X, 69.

Cservenka k. Bács-Bodrog vm. < szl. ered. cservenka 'erőség, vár'. *Trencsény:* Nyr. XXVI, 451. *Boróvszky:* Bács-Bodrog vm. I, 69.

Csesznek k. Veszprém vm. < tót csesznák 'fokhagyma'. *Szombathy:* Tur. VI, 81.

Csetény k. Veszprém vm. < tót cseteni 'kerülő'. *Szombathy:* Tur. VI, 82.

Csetnek k. Gömör stb. vm. < *Csötnök ~ Csētněk < *Csüt-nük ~ Csitnük < Csitnik < ő-tót *Ščitnik (< tót ščitnik 'fegyvernek'). *Melich:* MNy. XI, 291. *EtSz.* I, 1006.

Csiba k. Maros-Torda vm. < Csiba szn. *EtSz.* I, 1014. *Karácsonyi:* A szék. ered. 39. — Más magy. *Melich:* Jegyz.

Csicsó k. Szoln.-Dob. vm. < vszleg Csúcs vált. *Szoln.-Dob.* vm. II, 379.

Csitár k. Nyitra stb. vm. < ó-cseh v. ó-tót Ščitáry. *EtSz.* I, 1107. *Moór:* UJb. IX, 243. szer. < szl. ščitar (i) 'Schildmacher' és has. ered. Csatár is.

Csíz k. Gömör vm. < Csíz szn. < vszleg cseh-tót Čiž (< cseh-tót čiz 'csíz') szn. *EtSz.* I, 1110.

Csiszér k. Szilágy vm. < Csizér ~ Csiszér szn. *EtSz.* I, 1104.

Csobád k. Abaúj-Torna vm. < Csobád szn. < Csaba szn. szárm. vszleg -d kics. képzővel. *EtSz.* I, 784.

Csobaj k. Szabolcs vm. < Csobaj szn. < Csaba szn. + -j kics. képző. *EtSz.* I, 784.

Csobánka k. Pest vm. < tör. ered. Csobán szn. + -ka kics. képző. *EtSz.* I, 789. *Szoln.-Dob.* vm. 446.

Csók (-falva) p. Gömör vm. < Csók szn. *Karácsonyi:* A szék. ered. 39.

Csóka k. Torontál vm. R Csaka < vszleg Csaka szn. *Borovszky:* Torontál vm. 36.

Csokmány k. Szoln.-Dob. vm. < rom. čokoju 'bérlo, bérlés'. *Szoln.-Dob.* vm. I, 548.

Csokva k. Borsod vm. R Chokoha < *Csokova < Csok szn. + -ova szl. képző. *EtSz.* I, 1129. — Téves magy. *Borovszky:* Borsod vm. 8.

Csolnakos k. Hunyad vm. < Csolnakos szn. (< csolnakos kn.) *EtSz.* I, 1140.

Csolnok k. Esztergom vm. < Csolnok szn. (< csolnak ~ csónak kn.) *EtSz.* I, 1140.

Csolt k. Békés vm. < Csolt szn. *Karácsonyi:* Békés vm. 68.

Csoma k. Somogy stb. vm. < Csoma szn. (< Csom szn. + -a kics. képző). Összetét.: -háza, -falva, -telke. *EtSz.* I, 1131.

Csomád k. Pest vm. < Csom, azaz Csoma szn. szárm. *EtSz.* I, 1131. *Melich:* MNy. XIX, 109.

Csombord k. Alsóféhérv. vm. < Csombor szn. (< csombor kn.) + -d kics. képző. *EtSz.* I, 1133.

Csongrád k. Csongrád vm. < *Csungrád < *ó-m. Csurmgrad < délszl. Črngrad < szl. Črn Grad 'fekete (föld-)vár'). *EtSz.* I, 1143. *Melich:* MNy. XVII, 5. *Borovszky:* Honf. tört. 68. *Pais:* Magy. Anon. 111.

Csont (-falva) k. Szepes vm. R Csanta < Csanta szn. (< csont kn. + -a vszleg kics. képző). *Pais:* MNy. XVIII, 28.

Csopak k. Zala vm. < Csopak szn. (< Supk szn. < Sup, Sop, Csup szn. + -k kics. képző). *EtSz.* I, 1148.

Csór k. Fejér vm. < Csór nemz.-név s vszleg szn. is. *Karácsonyi:* Magy. nemzetiségek a XIV. sz. köz. I, 384.

Csóra k. Alsóféhérv. vm. < rom. ered. csóra 'csóka'. *Alsóféhérv.* vm. 745.

Csorna l. Cserna a.

Csóronfalva l. Cundra a.

Csög k. Szilágy vm. < Csög szn. *EtSz.* I, 1173.

Csökmő k. Bihar vm. < Csökmő szn. < Csekmő < Csekmei < Csekme < Csek szn. + -me (~ ma) képző. *Bátky:* FE. IX, 194. — L. még Csegőd a.

Csököly l. Cseke a.

Csömény k. Szoln.-Dob. vm. < szl. čemin 'kömény'. *Szoln.-Dob.* vm. II, 470.

Csömör k. Pest vm. < Csömör szn. (a lat. Fastidius szn. magyarosítása). *Balássy:* Nyr. XXV, 446.

Csörötnék k. Vas vm. < szl. čřetínikú 'Sumpfwaldort'. *Moór:* Ujb. IX, 240. — L. még *Kúnos:* Nyr. XIII, 491.

Csősz Fejér stb. vm. < Csősz szn. (< csősz kn.). *EtSz.* I, 1190.

Csudaballa k. Békés vm. < Csuda szn. + Balla szn. *Karácsonyi:* Békés vm. 72.

Csukrd k. Pozsony vm. < vszleg a tör. ered. Csukur szn. (< tör. čukur ~ čikur 'mélyedés, gödör') szárm. Has. ered. Csukárpaka hn. előtagja. *Bátky:* FE. III, 49.

Csukárpaka l. Csukárd a.

Csüd (Csaba-) k. Békés vm. R Csőd < Csőd ~ Csüd szn. *Pesty:* MO. hn.-i 61. *Karácsonyi:* Békés vm. 57. szer. Csüd < csüd 'csalétek'.

D

Dab l. Dob a.

Dacsó (-lam) k. Hont vm. < Dacsó szn. (talán a Dániel szn. bec. al. -csó kics. képzővel.) + vszleg cseh-től lam 'törés, hasadék, köfajtóhely'. *Melich:* Jegyz.

Dad k. Komárom vm. < Dad (R Tad) vszleg szn. (talán Tadeus szn.-ből). *Bátky:* FE. IV, 121.

Dalmad k. Hont stb. vm. R Dalmadi ~ Talmad < Tolma ~ Tulma tör. ered. szn. + -d (< -di) kics. képző. *Bátky:* FE. VII, 121.

Dalmár k. Szoln.-Dob. vm. < rom. Gyalu mare. *Szoln.-Dob.* vm. I, 543.

Dán (-pataka) k. Szoln.-Dob. vm. < Dán szn. *Szoln.-Dob.* vm. II, 520.

Darázsfalva k. Sopron vm. < ném. Traisdorf. *Kúnos:* Nyr. XIII, 538.

Darnó k. Sáros vm. < szl. drěn. *Melich:* Jegyz.

Daróc k. Barana ystb. vm. < Doróc ~ Darolc < Doruc ~ Darouc < ? Darausz ~ *Darauc < ? Drausz < Drauc < Dranci < szl. ered. drauci (< szl. *dravii 'ragadozó, nyúzó, fosztó, prédáló') 'vmi foglalkozást jel. szó, vszleg 'solymár'. *Melich:* MNy. XVI, 28. Jegyz. *Borovszky:* Borsod vm. 9. *Hóman:* MNy. XVI, 119. szer. drauci = 'custos silvarum'. *EtSz.* I, 1280. — Téves magy.: *Kúnos:* Nyr. XVI, 537.

Daut k. Bács-Bodrog vm. < vszleg Daut szn. *Iványi:* Bács-Bodrog vm. I, 60.

Dávod k. Bács-Bodrog vm. < a lat. ill. zsidó ered. Dávid 'der Geliebte' szn. vált. *EtSz.* I, 1283. *Borovszky:* Bács-Bodrog vm. I, 72.

Debercsény l. Döbör a.

Debrecen v. Hajdú vm. R Döbröcön ~ Dēbrēcön ~ Dēbrēcín ~ Dēbrēsün < tör. *Dēbrēsín 'éljen, mozogjon' jel.-ű szn. (< tör. debrā 'élni, mozogni' ige imperativusa). *Németh*: Kleb. eml. 140. *Bátky*: FE. V, 120. *EtSz.* I, 1289. g.: MNy. XXI, 201. — Más, de vszleg téves magyarázatok: *Melich*: MNy. VI, 246. *Szoln.-Dob.* vm. II, 528. *Rupp*: MO. helyr. tört. III, 143. — L. még Döbrő a.

Debrek (Lápos-) k. Szoln.-Dob. vm. < szl. ered. debrek 'kis erdő' (< szl. dobru 'erdő'). *Szoln.-Dob.* IV, 559.

Debren k. Szilágy vm. < debren szl. jöv. szó 'gödör, mély vízmosás'. *Hefty*: Nyr. XL, 164.

Debrete k. Borsod vm. < szl. debri 'völgy' szárm. *Borovszky*: Borsod vm. 9. — L. még Döbör a.

Debrő (Al-, Fel-) k. Heves vm. < szl. ered. debrő 'gödör, mély vízmosás'. Has. ered. Debrőd (-d képzővel). *Hefty*: Nyr. XL, 164.

Debrőd l. Debrő a.

Decs k. Tolna vm. < Decs szn. *Karácsonyi*: A szék. ered. 39.

Décse k. Arad vm. < Décse szn. (< Décsa < Dējcsa < Gyejcsa) < bolg.-tör. ered. Gyējcsa mai 'Géza' szn. < *Gyēj (< *gyēj ~ *gye < tör. jig, bolg.-tör. džij 'nagy, nemes, előkelő') + -cs + -a kics. képzők. Ezen *Győ szn. szárm.: Győ, Győd, Győr, Dör, Derzs hn. is. *Németh*: MNy. XXIV, 150. *EtSz.* I, 1292. *Melegdi*: MNy. VII, 182. *Karácsonyi*: Tur. XII, 22. *Karácsonyi*: Békés vm. 78. *Szoln.-Dob.* II, 546. *Parászka*: Nyr. XLVI, 60.

Déd (Nemes-) k. Somogy vm. < Déd szn. *EtSz.* I, 1295.

Dédács k. Hunyad vm. < Dédács szn. (talán a Déd, Déda szn. szárm.) *EtSz.* I, 1295.

Dedina (Nemes-) k. Árva vm. < tót dedina 'major, telek, falu'. *Melich*: Jegyz.

Dejtár k. Nógrád vm. R Dehtar, Dehtar, Dahtar < cseh dehtař 'kátrány v. szénzsírégető' (< cseh dehet 'terpentinfa, kátrány, szurok'). *Melich*: MNy. II, 57. *EtSz.* I, 1300. *Karácsonyi*: Tur. IX, 95.

Dejte k. Pozsony vm. < *Dehta szn. (< ó-tót *Dechta szn.) *EtSz.* I, 1301.

Dellőapáti k. Szoln.-Dob. vm. < dellő 'déli oldal, delelő' + apáti 'apátsági (t. i. birtok)'. *Szoln.-Dob.* vm. III, 248.

Deménd k. Hont vm. < Demény szn. (< Demjén < Demján < Damján szn.) + -d képző. Összetét.: -háza, -falu. *Karácsonyi*: MNy. IV, 128.

Demény k. Trencsén vm. < Demény szn. (l. Demjén a.). Összetét.: -háza, -falva. *EtSz.* I, 1309.

Deményfalu l. Deménd a.

Deményháza l. Deménd a.

Demjén k. Heves vm. < Demjén szn. < Dēmján < Damján < lat. Damianus szn. *EtSz.* I, 1309.

Dencs (Szöke-, -háza) k. Somogy vm. < Dencs szn. a Demeter szn. bec. al. -cs kics. képzővel. *EtSz.* I, 1311.

Dengeleg k. Szatmár stb. vm. < dengeleg (< dengelék) 'kerek halom, kis földdomborulat, halmos, hullámos rész') (< dengel ige + -ék képző). *Pais*: MNy. VII, 412. *Szoln.-Dob.* III, 262. szer. < talán a szl. dlugu, delgu 'hosszú berek' szárm.

Dercsika k. Pozsony vm. < Dercsiká szn. < Ders szn. (~ Dercs) + -ika kics. képző. *Bátky*: FE. VII, 124.

Derencsény k. L. Derna a.

Derenk k. Abaúj-Torna vm. R Derén ~ Derin < tót drén, drénka 'somfa, som'. *Melich*: Jegyz. — L. még Derna a.

Derna k. Bihar vm. < szl. dren 'somfa' szárm. Has. ered.: Dernő, Derenk, Derencsény. *Borovszky*: Honf. tört. 76.

Dernő l. Derna a.

Derzs k. Szatmár vm. < Derzs szn. < R Dërs < Dërsi < ó-m. Dirs (i) szn. *EtSz.* I, 1329. *Karácsonyi*: A szék. ered. 39. *Orbán*: A szék.-föld leírása I, 178. *Foltiny*: Száz. V, 557. — L. még Dëcse a. *Melich*: Szl. jöv.-szav. I, k. 2. r. 110. szerint < Derzs szl. ered. szn. (< szl. Drizi-mir, Drizi-slav szn. bec. al.)

Derzse (Magyar-) k. Szoln.-Dob. vm. < R Derzsa szn. < Derzs szn. (l. ott) + -a kics. képző. *EtSz.* I, 1328. — Más magy.: *Szoln.-Dob.* vm. I, 547, III, 276.

Désakna v. Szoln.-Dob. vm. < Dés szn. + akna 'üreg, bánya'. *Szoln.-Dob.* vm. III, 219. — L. még Dés a.

Deseda p. l. Dép a.

Deseda p. l. Dézs a.

Désháza l. Dézs a.

Deskófalva k. Bereg vm. < Deskó csal.-név + falva. *Lehoczky*: Száz. VII, 67.

Détér k. Békés vm. < szl. dehtar 'kocsikenőcskészítő'. *Karácsonyi*: Békés vm. 80.

Detre k. Zemplén vm. < Detre szn. < Detreh < Detrech < Detrich < Ditrich < ném. Ditrich ~ Dictrich szn. *EtSz.* I, 1334.

Detreheim k. Szilágy vm. < Detreh szn. (a Detre szn. régi al. l. ott.) + -m (< -n) kics. képző *EtSz.* I, 1334. — *Melich*: MNy. XIII, 18. — *Horger*: FE. IX, 42.

Déva v. Hunyad vm. < vszleg Déva szn. < Gyéva < Gyeva < Gyejva < Gyej szn. (vő. Győ hn.) + -a kics. képző. *Melich*: MNy. XXIV, 162. — *EtSz.* I, 1336. — *Borovszky*: Honf. tört. 92 szer. < ószl. dēva 'leány' és has. ered. Dévény, Divérk.

Devecser k. Szoln. Dob. vm. < Demecser v. Demeter szn. *Szoln.-Dob.* vm. III, 290. — *Iványi*: Bács-Bodrog vm. I, 66.

Dévénny l. Déva a.

Dézs v. Szoln.-Dob. vm. < Dézs szn. < Dës < Deus szn. (< lat. deus 'isten'). Has. ered.: Désháza, -falva, -akna, Deseda (R Déshida). *Melich*: MNy. XV, 127. — *EtSz.* I, 1343. — *Szoln.-Dob.* vm. III, 5.

Dézsán (-falva) k. Temes vm. < Dézsán szn. *Milleker*: Dézsán-falu tört. 5.

Dienes (Szent-) k. Baranya vm. < Dienes szn. < Dienis < Dionis < lat. Dionisius szn. *EtSz.* I, 1311.

Diód k. Alsófehér vm. < dió + -d hn. képző. *Szarvas:* Nyr. II, 343.

Diósad l. Ad a.

Diószeg (Bihar-, Magyar-, Német-) k. Bihar stb. vm. < dió + szeg 'utca, vicus' (< szl. *stügü 'utca'); azaz 'egy utcából álló falu, melynek szege, utcája diófával volt beültetve'. *Melich:* Nyr. XXXI, 500. — Más magy.: *Wagner:* Pozsony vm. hn.-nek magy. 5.

Diszely k. Zala vm. < Dezel ~ Dyzel < Dezl ~ Dizl ném. ered. szn. *Jakubovich:* MNy. XXIII, 235.

Disznajó k. Maros-Torda vm. < disznó + jó 'folyó'. *EtSz.* I, 1366. — *Melich:* MNy. XX, 33. — *Pais:* MNy. VIII, 397.

Disznászó (-malom) kr. Heves vm. < Disznáhaszó < Disznayaszó < disznay a 'disznó' régi al. + aszó 'völgy'. *Horger:* MNy. IX, 115.

Disznód k. Szeben vm. < Disznód vm. (< disznó kn.) *Melich:* MNy. III, 167. — *Bátky:* FE. II, 165. — *Szarvas:* Br. II, 343. szerint a -d hn. képző.

Disznósd k. Borsod vm. < disznós + -d hn. képző. *Szarvas:* Nyr. II, 343.

Ditró k. Csík vm. < Ditrich-jó < ném. ered. Ditrich szn. + jó 'folyó, patak'. *Szádeczky:* Nyr. XLIII, 212. — Más magy.: *Kémencs:* Nyr. XLIII, 281.

Divék (összetételek előtagja) < Divék nemz. név. *Mályusz:* Turóc vm. 37. — L. még Déva a.

Dob (Szamos-, Tisza-) k. Szatmár stb. vm. < Dob szn. *EtSz.* I, 1372. — *Borovszky:* Honf. tört. 74. szer. < szl. dúbü 'tölgy, cserfa' szárm. Has. ered.: Dobra, Dobó, Dab, Doboka (szn. > hn.).

Doba k. Veszprém vm. < Doba (R Duba) szn. < Dub szn. (< dub ~ dob) 'felfuvalkodott, vastag' + -a kics. képző. Has. ered.: Doboz, Dobos, Dobó, Dobsza hn. *Melich:* MNy. XXIII, 245. — *EtSz.* I, 1372. — L. még Dob a.

Dobó k. Zólyom vm. < Dobó szn. < (Dob szn. + -ó kics. képző.) *EtSz.* I, 1372. — *Karácsonyi:* A szék. ered. 39. — L. még Dob és Doba a.

Dobos l. Doba a.

Doboz k. Békés vm. < doboz 'apró sárga szilva'. *Karácsonyi:* Békés vm. 82. — Más magy. l. Doba a.

Dobra k. Hunyad vm. < szl. dobru 'kies' szárm. Has. ered.: Dobri, Dobrác. *Borovszky:* Honf. tört. 69.

Dobrafalva k. Vas vm. < R Dobrovnuk < szl. dobrovnik (< dobrava 'Wald') 'Waldort, Waldhüter'. — *Moór:* Ung. Jhb. IX, 56.

Dobri l. Dobra a.

Dobróc l. Dobra a.

Dobrocsina k. Szoln.-Dob. vm. < szl. dobru 'jó, termőföld' szárm. *Szoln.-Dob.* III, 345.

Dobsina k. Gömör vm. < R Dobsa szn. + tót képző; azaz =

'Dobsá-é'. *Melich*: MNy. XXI, 284. — *EtSz.* I, 1377. — Más, vszleg téves magy.: *Lux*: FE. I, 129.

Dobsza l. Doba a.

Dognácska k. Krassó-Ször. vm. < szl. dugacska 'hosszú szárm. *Pesty*: Krassó vm. II, 135.

Dolány (~ Dolyán) k. Szepes stb. vm. < szl. doly 'völgy, árok, alacsonyabban fekvő hely' szárm. *Melich*: Jegyz. — *Borovszky*: Honf. tört. 74. szer. Dolina is ilyen ered.

Dolha k. Máramaros vm. < szl. dlha 'hosszú' szárm. *Borovszky*: Honf. tört. 69.

Dolosd kr. Veszprém vm. < tót dlozsda 'tartozóság'. *Szombathy*: Tur. VI, 81.

Dolina kr. Fejér vm. l. Dolány a.

Dolmány k. Szeben vm. < ném. Thalheim. *Kúnos*: Nyr. XIII, 537.

Doma (-háza, -falva, -hida) k. Ung stb. vm. < Doma szn. < Domi szn. (a Damján szn. röv. al.) + -a kics. képző. *EtSz.* I, 1384.

Domaháza k. Borsod vm. < szl. ered. Doma 'Tamás' szn. + háza. *Borovszky*: Borsod vm. 8. — L. még Doma a.

Domak k. Borsod vm. < szl. ered. Domak szn. 'Domokos'. *Borovszky*: Borsod vm. 8.

Domán k. Krassó-Szörény vm. < Domán szn. < Doma szn. (l. ott) + -n kics. képző. *EtSz.* I, 1384. — *Melich*: Jegyz.

Dombó k. Máramaros vm. < ó-bolg. dąbova, dąbovo 'tölgyes'. *Marianovics*: Nyr. XV, 232. — Más, de vszleg téves magy. *Hefty*: Nyr. XL, 165.

Dombrád l. Dombróvány a.

Dombró l. Dombróvány a.

Dombróvány k. Bihar vm. < szl. dąbrava 'berek' szárm. Has. ered.: Dombró, Dubrava, Dubróka, Dombrád. *Borovszky*: Honf. tört. 72.

Dormánd k. Heves vm. < Dormánd szn. *Széll*: Tur. VII, 4.

Dorog k. Esztergom vm. < szl. drug 'társ'. *Karácsonyi*: A m. nemz. őstört. 92.

Doroszló k. Bács-Bodrog vm. < Doroszló szn. *Borovszky*: Bács-Bodrog vm. I, 78.

Dorozsma k. Csongrád vm. < Dorozsma szn. < vszleg Družba szn. *Karácsonyi*: Magy. nemzetiségek a XIV. sz. köz. I, 414.

Dózsa (Jász) k. Jász-Nagykun-Szolnok vm. < Dózsa szn. < Douša < Daŭša < Dávid szn. -sa képző bec. al. *EtSz.* I, 1396. — *Mellegdi*: MNy. XV, 137. — Más, vszleg téves magy.: *Balássy*: Heves vm. 184.

Döbör (-hegy) k. Vas vm. < szl. debr 'völgy' szárm. Has. ered.: Döbrő, Döbrököz; továbbképzései e szónak: Debercsény, Debréte, Debrece. *Borovszky*: Honf. tört. 79.

Döbrő l. Döbör a.

Döbrököz l. Döbör a.

Dömeföld k. Zala vm. < Döme szn. (a Demjén szn. bec. al. l. Demjén a.) + föld. *EtSz.* I, 1309.

Dömös k. Esztergom vm. < Dömös szn. (R Dimis ~ Dēmüs) < ó-m. Dimitür 'Demeter' (esetleg Demjén-ből) bec. elvonása kics. kép-zővel. *EtSz.* I, 1406. — *Karácsonyi:* A m. nemz. őstört. 92.

Dömsöd k. Pest vm. < Dömsöd szn. < Dimsa sz. (< szl. Dümítrü sz. kics. al.) szárm. *Melich:* MNy. III, 176. — Más magy.: *Borovszky:* Pest vm. 55.

Dör I. Décse a.

Dörgicse k. Zala vm. R Dergecse < dergecse ~ dergecs 'hal-fajta'. *Pesty:* MO. hn.-i 86.

Döröcske k. Somogy vm. < Dörögcsé (R Durugsa). *Karácsonyi:* M. nemzetiségek a XIV. sz. köz. I, 425.

Dövény (~ Devény) k. Borsod vm. < szl. dēva 'leány' szárm. *Borovszky:* Borsod vm. 9.

Drágcséke I. Csegöd a.

Drágos (-falva) k. Szoln.-Dob. vm. < Drágos szn. *Szoln.-Dob.* vm. III, 374.

Dubicsány k. Borsod vm. < ószl. dabu 'tölgyfa' szárm. *Borovszky:* Borsod vm. 9.

Dubova k. Sáros vm. < szl. dub 'tölgy, cserfa' szárm. *Melich:* Jegyz. — *Wagner:* Pozsony vm. hn. magy. 7.

Dubrava k. Liptó vm. < szl. dubrava ~ dobrova 'erdő'. *Melich:* Szl. jövő-szav. ered. 14. — L. még Dombróványa.

Dubrówka k. Zemplén vm. < tót dub 'tölgyfa' szárm. *Lehoczky:* Száz. VII, 65. — L. még Dombróványa a.

Dudar k. Veszprém vm. < tör. Dudur ~ Dudor szn. *Bátky:* FE. III, 49.

Duka k. Vas vm. < Duka szerb. ered. szn. (< duka 'méltóság-név' = lat. dux). *EtSz.* I, 1436.

Dulháza k. Gömör vm. < vszleg Gyulaháza. *Melich:* Jegyz.

Dunacséb I. Cséb a.

Dunaszeg k. Győr vm. < Duna + szeg 'kanyarodás'. *Borovszky:* Győr vm. 24.

Dunaszekcső I. Szekcső a.

Dusnok k. Borsod vm. < szl. dusnik 'torozók', a várjobbágyok egyik fajtája. *Borovszky:* Borsod vm. 9.

E

Ebergény k. Zala vm. < ném. ered. Ebergény szn. (vö. ném. Eber). *Wertner:* Nyr. XLIV, 299.

Ebergőc k. Sopron vm. < Ebergőc szn. (< ném. Eber 'vadkan' + Götz ném. szn.) *Wertner:* Nyr. XLIV, 299.

Eberhard k. Pozsony vm. < ném. ered. Eberhard szn. (< ném. Eber 'vadkan' + hart 'erős'). *Wertner:* Nyr. XLIV, 300.

Ecel k. Nagy-Küküllő vm. < Ecel szn. (< ofn. Atzel 'szarka'). *Borovszky:* Honf. tört. 88.

Ecsed (Nagy-) k. Szatmár vm. < Ecsed szn. *N. Imre:* Száz. VI, 343.

Ecséd k. Heves vm. < Ecs vszleg szn. (< ecs ~ öcs 'kisebbik testvér') szárm. Has. ered.: Ecseg, Ecsi, Ecseny, Öcs, Öcsény, Öcsöd. *Bátky*: FE. III, 26.

Ecseg l. Ecséd a.

Ecsellő k. Szeben vm. < Ecsellő szn. (< ecsellő 'fésű'). *Karácsonyi*: Árp. és az Árp.-ok. 141.

Ecseny l. Ecséd a.

Ecser k. Pest vm. < Ecser szn. *Melich*: MNy. XIX, 109.

Ecset (Kis-) k. Nógrád vm. < ecset (~ öcset) 'takács mácsonya'. *Bátky*: FE. IV, 120.

Ecsi l. Ecséd a.

Ecskend k. Pest vm. < vszleg Ecs szn. (< ecs [~ öcs]) 'kisebbik testvér' + kend tör. ered. szó 'nép'. *Bátky*: FE. III, 26.

Edde k. Somogy vm. R Egede, Egyda, Egyde, Egude < Egyede az Aegidius szn. magyaros kiejtése. *Wertner*: MNy. I, 233.

Edelény k. Borsod vm. R Edelen, Edelin < ném. Adalbert szn. kics. al. *Simonyi*: Nyr. XLIX, 91. — L. még Adalin a.

Ege k. Békés stb. vm. < Ege szn. *Karácsonyi*: Békés vm. 90. — Más magy.: *Balássy*: Nyr. XXV, 446.

Eger v. Heves vm. < eger 'egerfa, egerfás liget'. *Rupp*: MO. helyr. tört. II, 1. — *Pais*: Magy. Anon. 113.

Egerbegy k. Kolozs vm. < eger 'egerfa' + begy 'hegyfok'. *Orbán*: A székelyföld leírása IV, 145. — Más magy.: *Kúnos*: Nyr. XIII, 539.

Egerszeg k. Maros-Torda vm. < eger 'égerfa' + szeg 'utca, vicus (< *stügü 'utca')'; azaz 'egy utcából álló falu, melynek szege (utcája) egerfával volt beültetve'. *Melich*: Nyr. XXXI, 500.

Egres k. Szoln.-Dob. vm. < eger (fa) szárm. *Szoln.-Dob.* vm. III, 395.

Ekel k. Komárom vm. < ném. ered. Ekel szn. *Jakubovich*: MNy. XXIII, 235.

Elek k. Arad vm. R Velek < Velek szn. *Pais*: MNy. XXIV, 95, Magy. Anon. 148.

Emőd k. Borsod vm. < Emőd szn. < em 'anya' + -ő + -d kics. képzők; tehát 'anyóka'. *Pais*: Magy. Anon. 113. — *Szilády*: Nyr. II, 107.

Emse p. Pest vm. < Emse (< emse 'anyadisznó') szn. *Bátky*: FE. V, 122.

Encs k. Abaúj stb. vm. < en (~ in) 'szolga' szárm. Has. ered.: Encsencs, Hencse. *Bátky*: FE. II, 239. — *Szoln.-Dob.* vm. III, 387. szer. < ném. Hencs ~ Encs szn.

Encsencs l. Encs a.

Endes p. Szabolcs vm. < Endre szn. vált. *Wertner*: Nyr. XLIV, 252.

Endréd k. Zemplén vm. < Endre szn. + -d vhez tartozót kifejező funkciójú képző. *Pais*: NyK. XLIV, 327 szer. has. ered. Endrőd is, ahol az -é helyébe a -d előtt a m. -ő kics. képző lépett.

Endrőd k. Békés vm. < Endre szn. szárm. *Karácsonyi*: Békés vm. 94. — L. még Endréd a.

Enlaka k. Udvarhely vm. < en (~ in) 'szolga' + laka; tehát = 'szolgalak'. *Bátky*: FE. II, 238. — *Nagy G.*: Tur. XXVIII, 31 szer. < R Jenlaka < Jenölaka.

Ény k. Bars vm. R. En < en (~ in) 'szolga'. *Bátky*: FE. II, 238.

Eperjes k. Békés vm. < eperj 'eper' kn. szárm. *Karácsonyi*: Békés vm. 99. — *Rupp*: MO. helyr. tört. II, 278.

Ercse (Nagy-) k. Maros-Torda vm. < ér + -cse kics. képző. Has. ered. *Ercsi* is. *Bátky*: FE. II, 240.

Ercsi l. Ercse a.

Érd k. Fejér vm. < Érd nemz.-név. *Karácsonyi*: Magy. nemzeti-ségek a XIV. sz. köz. I, 429. — *Bátky*: FE. II, 241 szer. < ér + -d kics. képző.

Erdőd k. Szatmár vm. < Erdőd (R Erdend) szn. *Szilády*: Nyr. II, 107. — *Szarvas*: Nyr. II, 343. < erdő + -d hn. képző.

Erdőszáda k. Szatmár vm. < erdő + szád 'száj' + -a (a gyepűrendszer korából). *Tagányi*: MNy. IX, 261.

Erk k. Heves vm. < Erk szn. *Bátky*: FE. I, 140.

Érsekcsanád l. Csanád a.

Értény k. Tolna vm. < vszleg Ertem bes. törzsnév. *Tagányi*: FE. II, 231.

Esküllő k. Bihar vm. < ës 'ös, nagy' + küllő 'harkály, rigó v. vmely fecskefajta madár'. *Horger*: MNy. I, 369. — Nyr. XL, 233. — *Karácsonyi*: A honfogl. és Erdély 16. — *Melich*: Nyr. XXXIII, 308. — *Viski*: MNy. I, 459 szer. < es 'nagy' + küllő 'vféle malom'.

Eszény p. Fejér vm. < tót jeszény 'körísa'. *Szombathy*: Tur. VI, 82. — Más magy.: *Bátky*: FE. VIII, 212. — L. még Jaszenova a.

Eszlár k. Szabolcs vm. R Oslár < ófn. hasala ~ hasl 'som' + -las szűkölködést jelentő képző. Has. ered. Oszlár is. *Borovszky*: Honf. tört. 88.

Eszró k. Szatmár vm. < eszró 'gát' (a gyepűrendszer korából). *Tagányi*: MNy. IX, 258.

Esztár k. Bihar vm. < vszleg esztero ~ osztro ~ osztro ~ isztro 'gyepűgát, cölöpökből, karókból készült vízimű'. *Tagányi*: MNy. IX, 258. — Más magy.: *Borovszky*: Honf. tört. 68.

Esztelnek k. Háromszék vm. < nyug. bolg. istilnik 'hajfonat'. *Melich*: MNy. II, 103.

Esztény k. Szoln.-Dob. vm. < Esztény szn. (eredete vszleg olyan, mint Eszényé, l. ott). *Bátky*: FE. VIII, 212. — *Szoln.-Dob.* III, 421.

Esztergál l. Sztrugár a.

Esztergár k. Veszprém vm. < tót sztrigár 'boszorkányozó tündér'. *Szombathy*: Tur. VI, 82.

Esztergom v. Esztergom vm. < szl. *Strêgom vszleg szn. < szl. strega kn. 'ápolás, őrizet'. *Marianovics*: Nyr. XXXIX, 136. — *Horger*: Nyr. XXXIX, 339. — *Karácsonyi*: A m. nemz. őstört. 896-ig, 92. — Más, de vszleg téves magy. *Borovszky*: Honf. tört. 88. Szerinte Eszterháza is has. ered. — *Schünnemann*: Ujb. VII, 180.

Eszterháza l. Esztergom a.

Esztrény k. Gömör vm. R Osztrény < vszleg osztro 'gyepűgát' (a gyepűrendszer korából). *Tagányi*: MNy. IX, 258.

Esztró l. Osztró a.

Ete k. Komárom vm. < Ete szn. *Varjú*: Tur. XIX, 154.

Ezeres l. Ozora a.

F

Fadd k. Tolna vm. < R Fod, Faad, Food, Fotud, Fotudi (gör. *παράδι*) Eredete ismeretlen. *Melich*: MNy. XXIV, 111. — *Horger*: Nyr. XLI, 261. — *Pais*: MNy. VIII, 303. — *Melich*: MNy. VI, 152. — *Bátky*: FE. V, 125 szer. < R Fokud < fok kn. szárm.

Fakó k. Pozsony vm. < Fakó szn. (a Farkas szn. bec. al.) *Wertner*: Nyr. XLIV, 347.

Falud k. Vas vm. < falu + -d hn. képző. *Szarvas*: Nyr. II, 345.

Fancsal k. Udvarhely vm. < Fancsal szn. *Karácsonyi*: A szék. ered. 40. — *Bátky*: FE. IX, 44.

Fancsika k. Ugocsa vm. < Fancsika szn. (< Fancs ~ Foncs + -ika képző). *Bátky*: FE. VII, 123, IX, 44. — *Karácsonyi*: A szék. ered. 40.

Farkasd k. Torontál vm. < farkas + -d kics. képző. *Edelspacher*: Nyr. V, 193.

Farnad k. Esztergom vm. < Farnad (R Furnod) szn. *Szilády*: Nyr. II, 107. — L. még Fornos a.

Farmos k. Pest vm. < Farmos (R Fornos) szn. *Szilády*: Nyr. II, 107.

Farnos k. Bihar vm. < Farnos (R Fornos) szn. *Szilády*: Nyr. II, 107. — L. még Fornos a.

Fedélesfalva k. Bereg vm. < Fedeles csal.-név + falva. *Lehoczky*: Száz. VII, 67.

Fegyvernek k. Jász-Nagykún-Szolnok vm. < fegyvernek ~ fegyvernök 'fegyverhordozó'. *Zolnai*: Nyr. XXVIII, 165.

Fejérd k. Kolozs vm. < Fejérd szn. < fejér 'fehér' + -d kics. képző. *Pais*: MNy. VIII, 300.

Fejércse k. Bereg vm. < fejércse kn. < fejér 'fehér' + -cse kics. képző. *Pais*: MNy. VIII, 300.

Féked k. Baranya vm. < Féked (R Fexed) szn. *Szilády*: Nyr. II, 107.

Feketebérc l. Bérc a.

Fél k. Pozsony vm. < ném. Feilen (-dorf). *Kúnos*: Nyr. XIII, 537.

Feled k. Gömör vm. < Feled szn. *Szilády*: Nyr. II, 107. — *Borovszky*: Honf. tört. 88 szer. < germ. Feld 'föld' szárm.

Felgyógy k. Alsófehér vm. < *Fel-Diódi. *Horger*: Nyr. XXXIX, 394.

Felpécz l. Pécz a.

Felsőbagod l. Bagod a.

Felsőkékesnyárló l. Kékes a.

Féregyház k. Temes vm. R Feyeregház < fejér 'fehér' + egyház. *Pais*: MNy. XII, 15.

Fertőboz l. Boz a.

Fiad k. Somogy vm. < Fiad (R Fiod) szn. *Szilády*: Nyr. II, 107.
— *N. Imre*: Száz. VI, 343. — Más, de vszleg téves magy.: *Szarvas*: Nyr. II, 345.

File (-falva) k. Szepes vm. < File szn. < Fil (< Filipus 'Philippus' lat. ered. szn. bec. csonkítása) + -e kics. képző. *Pais*: MNy. XXI, 113.

File (-falu) k. Szepes vm. < File (a Fülöp szn. bec. a.) szn. *Melich*: Jegyz.

Filke (-háza) k. Abaúj-Torna vm. < Filke szn. < Fil (< lat. ered. Filipus szn. bec. csonkítása) + -ke kics. képző. *Pais*: MNy. XXI, 113.

Finta k. Sáros vm. < Finta szn. (< finta 'ierde, görbe, pisze, ál, tettető' < fit- 'görbülés' alapszó -a képzős igenévi szárm.) *Pais*: MNy. XI, 359.

Fokorú p. Jász-Nagykun-Szolnok vm. < ófn. wuochar, ang.-szász vōcor, gót vokra 'gyümölcs, termés'. *Borovszky*: Honf. tört. 89.

Folkmár k. Szepes vm. < Folkmár ném. ered. szn. (< ófn. falco 'súlyom' + ófn. mări 'híres'; tehát = 'sólýmár'. *Melich*: Jegyz.

Folkusfalva k. Turóc vm. < Folkus szn. (< ösír. Foulques szn. < lat. fulica 'vízityúk, szárcsa') + falva. *Wertner*: Nyr. XLIV, 347.

Folt k. Hunyad vm. < vszleg Folt szn. < fgr. ered. folt 'Stück'. *Melich*: MNy. XXIV, 244.

Fonác k. Szoln.-Dob. vm. < szl. fén, finacz 'szénás, szénatermő'. *Szoln.-Doboka* vm. III. 461.

Fonyód k. Somogy vm. < R Funoldi (a -di kics. képző). *Pais*: MNy. VIII, 303.

Forgolány k. Ugocsa vm. < Forgolány szn. < R Folgorán < Fulgurán < Fulgrám < Fulkram (~ Folkrám) < fr. Fulkran ~ Fulchran szn. *Karácsonyi*: MNy. XX, 2.

Fornadia l. Fornos a.

Fornos k. Bereg vm. < Fornos vszleg szn. < bolg. furana ~ furna 'kemence'. Has. ered.: Farnos, Farnad, Fornadia (oláh végzetel). *Bátty*: FE. VI, 233.

Tót k. Pest vm. R. Folt < Folt szn. (l. ott). *Melich*: MNy. XXIV, 244.

Födémes k. Hont stb. vm. < *födém 'méhkas' + -s. *Simonyi*: Nyr. XXXIX, 435.

Földeák k. Csanád vm. R Füldeák ~ Fildeák < Fil (< lat. ered. Filipus 'Philippus' szn. bec. csonkítása) szn. + deák. *Pais*: MNy. XXI, 110.

Földszin k. Nagy-Küküllő vm. R Földszén ~ Főczen (írva Fewczen) < Főczen szn. (< Felcén < Felcán < Felicián). *Karácsonyi*: MNy. XIX, 94. — Más, vszleg téves magy.: *Borovszky*: Honf. tört. 89.

Főnyed k. Somogy vm. < R Fevenyed < főveny 'homok' szárm. *Bátty*: FE. III, 25.

(Folyt. köv.)

Virágh Rózsa

SZEMLE.

Kaán Károly: *Az Alföld problémája.* Kiadja a Dunántúli Egyetemi Nyomda, Pécs. 1929. 116 lap.

A mai zűr-zavaros élet küzdelmét látva, jól esik tapasztalni azt, hogy milyen látnoki volt és milyen nagy dimenziójú a „legnagyobb magyar”-nak, Széchenynek elgondolása, gazdasági terve és politikája. Nagystílusú vonatkozásai miatt felfogásának és szemléletének értéke, milyen biztos bázis! Ehhez a szerves és tervszerű, de végre nem hajtott elgondoláshoz — a kifejlődött szikesek, a sivár tanyavilág és kezdetleges közlekedési lehetőségek és egyéb bajok gazdasági vonatkozású problémájával kapcsolatban — még ma is bátran visszatérhetünk. Az Alföld szemlélete a szerzőnél is Széchenyi alap gondolatából indul ki, amelynek kifejtését fejtegeti, szorgalmazza, olyan lelkiállattal és olyan tudással, amely a jelen adottságok között Széchenyi felfogását a reflektor fényével világítja meg.

Szerzőnek 1927-ben, a Tudományos Akadémia kiadásában megjelent „A Magyar Alföld” c. munkája (ismertetve a Föld és Ember VII. évfolyamában a 181—184. lapon) ugyanilyen szemszögből szemléli az Alfölddel kapcsolatos gazdasági kérdéseket, amelyeknek megoldása megcsonkítottságunkban is, élni akarásunk jele lesz. „Az Alföld problémájá”-ban Kaán részint előző művének egy részét foglalja egybe, hogy az Alföld történetét nem ismerők előtt ne legyen akadály a tiszta látásban, részint a szerző azon reflexióit foglalja magába, amelyek első művével kapcsolatban a nyilvánosság elé került felfogások tévességeire és egyéb észrevételekre világítanak rá úgy, hogy egyúttal a kérdések továbbfejlesztését is célozzák. Ezzel összefüggően kiterjeszkedik a tanyavilágnak, a mammut-falvaknak kedvezőtlen körülményeire, a hiányzó öntöző-berendezésre, az Alföld erdősítésére és fásítására, a közlekedés hátramaradottságára és egyéb boldogulási nehézségekre, mint olyan kérdésekre, amelyeknek égetően sürgős megoldása csakis nagykoncepciójú, részleteiben is egységes kormányzati terv megvalósításával oldható meg.

Kanszky Márton.

Reischek Andreas: *A maórik földjén.* Fordította Halász Gyula. 137 old. 1930. Budapest. Franklin Társulat kiadása.

Reischek 12 évig tartó kutatásait, kisebb-nagyobb expedícióit írja le hangulatos stílusban. Szerző Új-Zealand és a környező szigetek madárvilágát tanulmányozta behatóan, de leírásában kitér a bennszülöttek életéről igen érdekes etnográfiai és szociográfiai stb. vonatkozásokra is.

Leírásaiban mindenütt előtűnik a vérbeli ornitologus. Könyve első részében rövid ismertetést ad Új-Zealandról, majd rátér a szigeteken tett expedíciójának leírására. Megismertet bennünket a maorik életével, gondolkodásmódjukkal, bemutatja őket, mint kegyetlen kanibálokat, de akik értelmi és erkölcsi fejlődésre képesek. A törzsek szétszórta épült falvakban laknak. Az írás mesterségét nem ismerik, csak egyes törzsek értik a csomózott írást és bizonyos titkos írásjegyeket. Vallásuk hisz a lélekben és annak halhatatlanságában. Majd annyi istenük van, mint az ógörögöknek. Az ifjak nevelése is egészen spártai szisztémát követett. Az európai civilizáció következtében az ősi eredetiségükben élő maorik száma igen megcsappant. Számuk ma kb. 65.000-re tehető.

Szabó Béla.

Matusovits Péter: *A homok fásítása.* Különlenyomat az „Erdészeti Lapok” 1930. évi II. füzetéből.

A Duna—Tisza-közi Mezőgazdasági Kamara a homokterületek fásítása érdekében megindított törekvésének előmozdítására közli a szerző integer Magyarország homokos területeinek felosztását és azokat az eredményeket, amelyeknek elérése a magyar erdészet elévülhetetlen érdeme. A homokterületek fásításával kapcsolatosan vázolja annak történetét és fejlődését, továbbá a fásítás megoldási lehetőségeit: Szatmár és Szabolcs vármegyék egykor erdőborította s ma erdősítésre váró homokjain. Felhossa, hogy — bár a Duna—Tisza-közén nagy és befejezett tények vannak Kecskemét város, a kalocsai érsekség, Szeged város stb. területén, — mindazonáltal még óriási területek vannak itt értékesítetlenül, mint Kiskunhalas határában 25.000 hold, ahol mintegy 60 kat. hold olyan futóhomok is van, amelynek gazdája nincs (!) s ahol a birtokosok maguk sem ismerik ingatlanaik határát (!)

Rátér ezután a homok erdősítésének mikéntjére, az erdősítés céljára, gazdasági előnyeire, az erdősítés idejére és annak anyagára, hogy így az erdősítés előrehaladásával, minden lehetőség szerint megmentsük magunknak az importált fáért kiadott évi 150—160 millió pengőt.

Kanszky Márton.

Börzsöny hegység. Kirándulók térképe 3-ik szám. Kiadja a Magyar kir. állami Térképészet. 1:150.000 mértékben. Budapest. 1930. Ára 2 P.

Újabb gazdagodását jelenthetjük a magyar kartográfiai irodalomnak ezzel az igazán és minden tekintetben kiváló turista térképpel. A Börzsöny teljes egészét felölelő és színes térképe, fáradságos újrafelvétel és bejárás alapján készült. A magassági pontok nagy tömege, a számtalan új helynév, a 10 m.-kint felvett szintvonalak tiszta rajza geográfiai szempontból tekintve nagy fontosságú. A zöld színnel ábrázolt erdőtakaró pontos felvétele a térkép használhatóságát nagyban emeli. Egyik mellék térkép külön feltünteti a nagyobb uradalmi erdőbirtokokat. A Vác felett emelkedő Naszály-ról külön kapunk képet a főtérkép mértékében.

Az Állami Térképészet a téli sportokat űzők szempontjaira is figyelemmel volt és a sítutak feltüntetésével egy, Magaziner Pál által frott kalauzzal ellátott, külön kiadást készített.

Irmédi-Molnár László.

Dr. Kalmár Gusztáv: *Ismeretlen népek és névtelen földek. A nagy felfedezők küzdelmei a fekete világrészekben.* Szent István Társulat kiadása. Budapest. 363 lap, 32 kép, 5 térkép.

A távoli földrészek ismeretlensége a multban különösen vonzó misztikumot teremtett. A felületes hírek nyomán gyakran fantasztikus elképzelések keltek szárnyra s hatottak izgatólag. Így az európai kultúra emberének lelkét hosszú időn át több-kevesebb hévvel fűtötte ezen területek megismerése után való vágya. Nagyobb lendületet ez, csak Amerika felfedezése után, illetve a XVIII. századtól kezdve kapott. Ekkor az új jövedelmességek reménye megteremti a tettekkészséghez szükséges anyagiakat, amely körülmény a megismerés vágyához a bátorság szárnyait adja, a lélek szívósságához és kitartásához pedig sokszor a hiúság patinájával bevont páncélt szolgáltatja. Ilyenféle lelki komponensek rezultánsa az a hosszú sor, amelybe azok a rettenthetetlen bátorsággal és elszántsággal vértezett kutatók álltak be, akik az ismeretlen népek és névtelen földek felderítésére elsőnek vállalkoztak, akik előrehaladtak, sokat fáradtak és szenvedtek, de el nem csüggedtek s akik közül nem egynek elgyötört testé porladt el a trópusi Nap hevétől perzselt tájakon. Ezek az elszánt, nem egyszer nagyszerű egyéniségek és karakterek vonulnak fel egymás után Kalmár könyvében, akiknek elért eredményeit s azok értékét soha sem mulasztja el a szerző kiemelni. Így aztán látjuk, hogy a felfedezett területek feltárásával és megismerésével miként szélesbedett az oikuméne és miként lett az, a Föld és az ember kapcsolata révén az európai gazdasági vonatkozások háttérévé a Niger mentén, a Csád tó mellett, a Szaharában, Szudánban, a Nilus és a Zambézi forrásterületén, továbbá Ausztrália, Új Zeeland, Új Guinea felfedezésével és gyarmatosításával. Ezért hazai geográfiai irodalmunkban Kalmár könyve érdemes foglalata mindama nagy energiakifejtésnek, amelynek alapján megvetette lábát az ismeretlen tájakon az európai ember, hogy az ottani föld hozamából a gazdasági élet tovább fejlődhesen itt.

Kanszky Márton.

Néhány megjegyzés a középkori magyar városok kérdéséhez. Ezen folyóirat legutolsó számában Szabó István igen beható ismertetésben részesítette az „Entstehung des Städtewesens in Südosteuropa“ c. munkámat. A recenzió írója az újabbkori alföldi tanyai településnek (v. ö. „A debreceni tanyarendszer kialakulása“ c. tanulmányos cikkét ezen folyóirat IX. köt. 2-ik sz.-ban) és így érthető, hogy ismertetésében csupán munkám bevezető fejezetével foglalkozik, amelyben a magyarság településének általánosabb jellegű kérdései mellett röviden az alföldi tanyatelepülésről is szólok. És bár semmiképp sem szeretném, ha munkám településtörténetinek tekintenék, mégis magam is úgy gondolom, hogy a településtörténet szemszögéből való ismertetése mindenképpen termékeny lehet. A recenzió írója mindennek előtt rendkívül lekötöztetett annak a kimutatásával, hogy a kecskeméti tanyavilág kezdetei néhány évtizeddel korábbi időkre nyúlnak vissza, amint én ezt *Gesztyeli Nagy* adatai alapján feltettem. Az ismertetésben olvasható egyéb fejtegetések azonban arra kényszerítenek, hogy a magam részéről is körvonalazzam felfogásomat.

Mindenekelőtt az a szemrehányás ér, hogy Magyarországot délkelet-európai országokkal együtt tárgyalom; ez nem lepett volna meg jugoszláv vagy románok részéről, sőt esetleg a német tudomány részéről sem, de magyarok részéről erre a szemrehányásra semmiképp sem számítottam. „Délkelet-európa” néven — a tulajdonképpen, az európaiktól eltérő jellegű Balkánterület kizárásával — azok a dunai államok foghatók össze, amelyeknek történetére és kulturájára nyugati befolyások hatottak vagy hatnak; és ez a „Délkelet-európa”-fogalom nyújt egyedül lehetőséget arra, hogy a tudományos kutatás számára teljes objektivitással és tárgyilag igazolhatóan egységbe foglaljuk össze azokat az országokat, amelyek a késői középkorban, amikor a magyar állam politikai hatalmának és kulturális jelentőségének tetőpontján állott, Nagymagyarországhoz tartoztak. Hogy épp a városokra vonatkozólag ez az összefogás mennyire igazolt és önként adódó, az remélhetőleg munkám 2. és 3. kötetéből ki fog tűnni; arra kérem tehát a recenzens urat, szíveskedjék állásfoglalását addigra felfüggeszteni.

A recenzens úr várja-e tőlem, hogy én a további részletkutatások során még módosítani fogom a régebbi magyar városokra vonatkozó felfogásomat. Abban a kellemes helyzetben vagyok, hogy ebben a tekintetben a recenzens urat teljesen megnyugtathatom, mert alig hinném, hogy a szóbanforgó kérdések tekintetében egyáltalán lennének köztünk lényegesebb nézeteltérések. Azok a pontok ugyanis, amelyek ellen a recenzens úr polémiája irányul, épp úgy nem az én nézeteim, mint ahogy tudommal könnyvem sem tartalmazza azokat.

Az alföldi településre vonatkozó fejtegetéseimet lényeges vonásaiban már 1924-ben megírtam, amikor tehát bizonyos alföldi városokra vonatkozó, a *Föld és Ember*-be közzétett dolgozatokat még nem ismerhettem. Mikor aztán Györfly tanulmányai megjelentek, örömmel állapítottam meg, hogy ezeknek eredményei a legfontosabb dolgokban egyeznek saját nézeteimmel; ezekről több ízben referáltam az „Ungarische Jahrbücher”-ben és a városokról szóló munkámnak már elkészült szövegét a megfelelő jegyzetekkel ki is egészítettem. Annál inkább meglepett, amikor az ismeretéből arról értesültem, hogy én Györfly eredményei ellen polémizálok és hogy szembehelyezkedem az újabb magyar településtörténeti kutatással.

Be kell vallanom, az a benyomásom, hogy a nagyrabecsült recenzens úr előlegezett véleménnyel fogott az olvasáshoz, aminek következtében egy nem létező ellenfelet konstruált magának. Így nem minden csodálkozás nélkül veszek tudomást arról is, hogy az én nézetem szerint a magyaroknak a középkorban nem voltak városaik, s hogy a magyarság csak az újkorban a törökvilág alatt és után létesített városokat és városi településeket és hogy az alföldi városokban semmiféle magyar kontinuitás nincs. Honnan veszi ezeket a megállapításokat a recenzens úr? Hát tényleg olyan homályos az előadásom, hogy ilyen félreértések lehetségesek? Hisz a most megjelent első kötetnek éppen annak a megállapítása egy lényeges pontja, hogy Esztergom a 14. sz.-ban magyarrá lett. Már a 8. oldalon megemlékezem azokról a városokról, amelyek a 14. és 15. sz.-ban magyar, illetve szláv többségűek, ezekről a 2. és 3. köt.-ben meglehetősen behatóan fogok még szólni. Állítólag az én nézetem szerint nem voltak igazi városok az Alföl-

dön. Ellenérvként különös módon éppen Szegedre és Debrecenre történik hivatkozás. A recenzens úrnak a figyelmét tehát teljesen elkerülték a középkori alföldi városokra vonatkozó azon megjegyzései, amelyeknél éppen Szegedre és Debrecenre utalok (27. l.) vagy pedig a 31. lapon annak az újból való határozott megállapítása, hogy magyar városok voltak a középkorban? És az ismertető által részben idézett helynek (20. l.) a szövegezése tényleg olyan homályos-e, hogy módot nyújt az interpretálás terén ilyen félreértésre? Vajjon ilyen szélesebb ismertetésnél — amilyen a nagy-rabecsült recenzens úré — nem kellett volna-e az ismertetőnek legalább a bevezető fejezetet egy kissé figyelmesebben elolvasnia?

Megnyugtatósomra azt veszem ki az ismertetésből, hogy a recenzens úr sem a turáni elmélet, sem Winkler finnugor elmélete mellett nem óhajt állást foglalni. Így tehát feltehetem, hogy alapjában véve egy véleményen van velem. Hogy a városintézmény Magyarországon is éppúgy idegenből átvett intézmény, mint az Elbe—Saale—Alpesek vonalától keletre fekvő összes országokban, ez közhely, és így ennek a felfogásnak a helyességét a recenzens úr is bizonyára elismeri. Városon természetesen a specifikus nyugati értelemben vett várost értjük, nem pedig tetszőleges jellegű felhalmozódását a népességnek. Azt a recenzens úr sem fogja feltételezni, hogy a budai jog Debrecenben valami autochton terméke az Alföldnek; hogy pedig a magyar kertes városok mai alaprajza még a korai középkorból származnék, azt nem fogja annak feltevésével bizonyítani próbálni, hogy az állandó megtelepedés kora előtt esetleg talán a volgai bolgárok módján a magyaroknál is voltak egész törzsek számára berendezett téli szállások. Hogy pedig a 16. és 17. századbeli magyar tőzsérség valami tősgyökeres polgári elemet jelentene, azt Szekfü fejtegetései után, amelyek megvilágították, hogy mily nagy szerepet játszott a nemesség ennek a rendnek a kialakulásában, bizonyára recenzens úr sem fogja feltenni. — Általánosságban megjegyezhetem, hogy nézetem szerint elvileg téves a középkori városban — ellentétben a falu lakosságával — túlságosan kereskedni autochton, tősgyökeres fejlődés után. A középkori város éppen lényege szerint interterritoriális és gyakran internacionális is. Ez elsősorban természetesen a városi intézményekre érvényes, másodsorban a lakosságra vonatkozólag is. Kíváncos volna, hogy ezzel a ténnyel, amely a jogtörténések számára mindig magától értetődő volt, a településtörténet művelői is jobban megbarátkozzanak, mint amennyire ez eddig történt. *Schünemann Konrád.*

Schünemann Konrád.

APRÓ KÖZLEMÉNYEK.

A Fertő nyugati oldalának településtörténete a helynevek alapján. Ezen a címen ismertettük a *F. és E. 1925. évf.*-ban *Melich János* idevonatkozó nagybecsű értekezését. Erre a kérdésre *Vanyó A. F.* „A Vulka völgyének településföldrajza“ (*F. és E. 1927*) ismertetése kapcsán kitér a magyar támogatással kiadott *Ungarische Jahrbücher*-ben (*VIII. 222*) I. úr, a következő megjegyzés formájában: A *Vanyó* által leírt kisebb földrajzi egységet, a rokoníthatás érdekében nagyobb egységbe kell foglalni, mert különben történetileg is könnyen tévutakra juthatunk, s olyan elméleteket állíthatunk fel, mint pld. *Melich* mérész helynévmagyarázatai, melyeket szerző kritikátlanul átvett és általánosított, nevezetesen, hogy itt a X—XIII. századig túlnyomólag magyarság lakott és csak a XV. sz.-ban nyomta el azt a németiség. Holott pld. *Schünemann* munkája elég támaszpontot nyújthatott volna a régi német népcsoportok „Erfassung“-jára. Azt is felpanaszolja I. úr, hogy *Vanyó* csak régebbi magyar részletmunkákra hivatkozik, míg a fiatalabb és fontosabb (!) német munkákat nem veszi figyelembe.

Elismerjük, hogy recenzorunknak igaza van abban, hogy a kis emberföldrajzi egységek lehetőleg nagyobb egységekkel hozandók kapcsolatba. Abban is, hogy az irodalom lehetőleg teljességgel felhasználandó, de másfelől neki is figyelembe kell ven-

nie, hogy ez utóbbinak, egy vidéken élő fiatal tanár esetében, sajnos nem kis nehézségei vannak.

Ami azonban azt illeti, hogy egy kezdő geográfus felülbírálja egy olyan elismert nyelvésztekintély megállapításait, mint *Melich János*, hát ebben már nincs igaza. Ennyi magyar nyelvészeti és történeti képzettséggel, csak kezdő berlini német geográfusok rendelkeznek. *Schünemann* úr érdemeit szívesen elismerjük, (de ismerjük tárgyi és alanyi fogyatkozásait is, (l. pld. *F. és E. 1930. 72.*), s azt is megértjük, hogy védi a saját fajtája multját, de engedje meg I. ifjú barátunk, hogy mi is védhessük a magunkét.

Mivel pedig úgy látszik hogy az idevonatkozó újabb német irodalom is rendelkezésre áll, a tárgyilagosság érdekében szükségesnek láttuk volna annak közlését is, hol és ki cáfolta meg eddig *Melich* szóbanforgó magyarázatait. A tájékozatlan német olvasó így persze könnyen elhiszi, hogy a magyar nyelvtudomány sován célokat követ, míg a németről ezt természetesen világért se szabad hinni, sőt még csak föltenni se. Mi azonban ezt, sajnos, másképpen tudjuk.

Bátty Zsigmond.

Brassó (Barassó) Győr megyében. Erdélyi Barassó > Brassó városunk nevét R. Nagy László magyarázta meg a török *Borošug, *Boršug =

szürke víz pataknevből (M. Ny. XXIV, XXV).

Ugyanő gyűjtötte össze Barassó, Brassó helyneveinket is Hunyadból, Temesből, Hevesből és Hajdúból. Ezek vagy vizek, patakok, vagy vizek mellett fekvő helyek.

Mi Pesty kéziratos *Helvénytár*-ban találtunk egy Barassó mélyen iekvő rétet a Rába partján Mörichidán (régén Möröchida), illetőleg egy Barassó füzest-legelőt a hozzátartozó Árpás pusztán.

udvalevő, hogy itt és a közvetlen környéken besenyők laktak, s török személyhelynevek a tőszomszédban: *Tét, Gyarmat, Tördemész és Teke.*

Bátky Zsigmond.

Tuskánca (erdő, Dabrony és Pórszalók között, Veszprém m. Válasz B. K.-nak). Régi *Tuskánd*, ma *Teskánd* és *Tacskánd* zalai és vasi községeink nevét R. Nagy László jeles török nyelvészünk magyarázta meg a *Nyelvtud. Közlemények* 46. kötetében. Ezek a török *tavuskán*, ill. *tuskán* = *nyúl* szóból származnak, s a törökben is, a magyarban is, használatos személynevek voltak. *Nyúl* (és *Nyulad*) nevű embereket a régiségből is ismerünk, s a *Nyúl* családnév ma is közönséges. Bizonyára ilyen nevű embertől kapta nevét a győri árpád-kori *Nyúl* község, ma *Nyúlfa* és *Nyúlhegy*. A *d* gyakori magyar képző, pld.: *Ravasz* + *d* Győrben, a *ra-vasz* = róka köznéből.

A szóbanforgó *Tuskánca* névben is ez a *tuskán* szó van, (tehát nem a *Tusa*, *F.* és *E.* 1930, mint gondolni tetszik) megtoldva a *ca* (c) magyar kicsinyítő képzővel. Pld.: *Ivánca*, *Várca* stb. A zalai *Teskánd* 1282-ben különben *terra Tuscanch*-nak (olv.: *Tuskánc*) van írva, azaz föltehetőleg *Tuskánc* nevű ember földje, szállása.

Ennek alapján azt mondhatjuk, hogy *Tuskánca* szintén személynév és ebből helynév.

Eppen ott több, törökből magyarázható személyhelynév van, mint pld. maga *Szalók*, aztán *Antfa* s a szomszéd Egeralján a *Kend-tarró* nevű dülő.*)

Bátky Zsigmond.

Homok. Homok közszavunk a török *kum*, *kumak* szóból származik, mely nemcsak talajtani értelemben vett *homok*-ot és homokos földet, hanem érthetően, térszíni formát, homokbuckát is jelent. (Gombocz: „Bulg.-Türk. Lhwörter“). Ha török népek lakta vidékeken ilyen neveket találunk, mint *Karakum* (= Fekete-homok), *Kyzylkum* (= Vöröshomok), azt kell mondanunk, hogy *homok* névvel egyben azt a földterületet is illették, amelyik homokkal volt borítva, homokból állott, vagyis *Karakum* egyben Fekete homoksivatagot is jelent. Másszóval a *homok* tájrajzi terminus és mint ilyen egymagában is használatos helyrajzi névként.

Szakasztottan így van ez a magyarban is. A Duna-Tisza közti homokvidéket *Anonymus* egyszerűen *Homok*-nak (*Sabulum*), vagy *Alpár homoká*-nak mondja. Ez a Kecske-mét körüli vidék *Sambucus* 1571-i mappáján *Homokság* névvel van jelölve (M. Ny. III, 323).

*) Szalók = *balog*, *Ant*, a Szalókyak egyik ősenek neve, a török *on* = tíz embernévből. V ő ehhez a régi *Szalók terra*-n belül *Gebárt* (*Gebárd*) *háza*—*Szalók*-ot, később *Gebártfalvát*, mely ismét egyik *Szalóky* őstől kapta nevét, s ma csak prédikátumukban szerepel. *Kend*, *Kende* ismert családnév, jelentése a. m. *nép*, *falu*. Nagyon lehet, hogy az 1476-ban már Egeralján lakó, s ma is ott birtokos, egeralji *Boncz* család neve is törökből magyarázható, talán a *ban* + *mak* = *megkötözve lenni* igéből. V ő ehhez a fejérmegyei rekesztői *Kancz* (*Koncz*), kimondottan besenyő családnevet (*Csánki*) talán a *kan* + *mak* = *letelepenni* igéből. *Boncz* földje van Zalában, *Konczháza* Ungban.

Néhány okleveles adat: A tihanyi 1055-ös alapítólevelében: „ad eleuu humuk” = az *elői homok*-hoz (u.-ott szerepel *Fövényes homok*, *Köves homok* és *Fekete homok* is.^{*)} 1264: „A rét és *Humuk* közt van a határ”, 1269: „In terra, vulgariter — azaz magyarul — *humuk dicta*” stb. (*Oklsz.*).

Arra is van adatunk, hogy a hátas, halmos v. mélyedésses ilyen helyet hívják *Homok-nak*. Pld.: 1239: *Monticulus Hegeshomok*, 1424: Venissent ad quondam Beerch (= bérc), vulgo homok”, 1430: „In terra eminente, vulgo *homok dicta*”, 1408: „In loco *Vapashomok* (= Vápáshomok) dicta” (*Oklsz.*, az utolsó *Nyelvtud. Közl.* 1895, 137).

Mivel a *homok* ezek szerint föld-darabot, szántót, legelőt is jelentett, magától értetődik, hogy ilyenformán birtokos összetételű dülőnevek is keletkeztek. Legrégibb a tihanyi alapító oklevél adata: „ad babu humca” (= a Bába? *homoká*-hoz). Néhány kecskeméti régebbi példa *Hornyik* munkájából (Kecskemét gazd. fejl. tört. 1927): *Arany-*, *Csödör-*, *Szár-*, *Ugule-* és *Borbahomoka* v. földje stb.

Nagyon természetes, hogy ez a megnevezésforma ma is él homokos vidékeinken (pld. Hont, Győr, Somogy, Alsózemplén, Szabolcs stb.), ahol közönséges a *Pálhomoka*, *Péterhomoka* stb. dülőnév.

Sőt használatos a *Homokok* megjelölés is, pld. Ohaj és Besenyő közt az Alsónyitra mellett, Hontban Bernece mellett (l. még *F. és E.* 1925, 87, Szabolcs), értve rajta a határnak v. vidéknek nagyobb homokos foltokból v. buckákból álló darabját, v. összességét. (V. ö. *Bikek*, *Gyürek*, *Hanyok*,

Aszók, *Lázak*, *Mecsekek* stb.) Erre is van régi adatunk, 1222: „*Előhomokok*, colles metales” Hecse (Győr m. *Kovács és Czinár*: Index. *Előhomok* és *Külsőhomok* most is van ezen a homokos vidéken. A szomszédban van *Likócsok*, a parti *lik*-ak után.) A *Homokok* ebben az esetben homokhalmokat jelentenek. (V. ö. ehhez *M. Ny.* 1929: „*Holmodia* és *logika*”, ahol az egyik vitázó a *holmodiá*-t többes számnak tartja. Helyrajzilag is igaza lehet. A mi fentebbi példánk azonban találóbbr az övéinél).

Homok egymagában falunévképpen is használatos pld. Somogyban, Szatmárban, Beregben stb. A soproni predium *Humuky* (*Csánki*) nevében a *Homok* (mai neve *Homok*) majdnem sz.-névnek látszik. (De v. ö. *Magasi, Berki, Hegyi* stb. községnevekkel). Gyakoriak az ilyen összetételek: *Homok mégy*, *Homok bődöge*, *Homokkomárom*, *Homok egyháza* (*Karácsonyi*: Békés m.) *Homokszállítás* (*Nagykunság*) stb., a homokos vidéken fekvő telepek megjelölésére. Ugyanilyen megjelölés nálunk a *Homokvíz* (amelyik a „Homok”-ból jön), törökben a *Kumkul* (Homokon fekvő tó).

A magyar „homok” ezekből az itt csak érintett szempontokból is megérne egy kisebb tanulmányt.

Bátky Zsigmond.

Ibafa (falu Baranya és Somogy határán).

Megfejtését mellékesen *Simonyi Zsigmond* adta a *Pallas* Lexikonban „iva” címszó alatt. Azt írja itt, hogy a régiségben előforduló *iva* szavunk, vagy az ősláv *iva*, vagy az ónémet *iwā* (= eibe, tiszafa) átvétele, amit *lbafa* neve is igazol. (L. ugyancsak tőle *M. Nyr.* 1880, 77). E szerint tehát *lbafa* föltehetőleg annyi volna, mint *lbatalva*, *Fenyőfalva*.

^{*)} A réti homok: *feketehomok*, a kötött homok: *vereshomok*. (Kiss L.: „Földművelés a Rétközön”, Debrecen, 1929. 10., a Tisza István Tud. Társ. kiad. V. k. 20. füzet.)

Ezt a magyarázatot elfogadja *Pais Dezső* is a *M. Nyelv* 1912. évf.-ban „Az aszó elhomályosult összetételei” című szép cikkében a temesmegyei (helyesebben krassói) *Ibaszó* (= Iba + aszó) pataknev magyarázatában, mondván, hogy az első tagot az *Ibafalva* (ma *Ibafa*) nevének első részével azonosíthatjuk, s ezt meg összefüggésbe hozhatjuk az ónémet *iva*, vagy ószláv *iva* = fűzfa szóval, amint *Simonyi* teszi.

A dolog azonban nem ilyen egyszerű, mert ehhez először is ilyen analógiák kellenének: *Fűzfalva*, *Hársfalva*, *Tölgyfalva*, *Fenyőfalva* stb. De efféle neveket szerzők nem említnek. *Ibafalva* viszont nyugodtan úgy értelmezhető, hogy az egy *Iba* nevű embernek a faluja, vagyis hogy az *Iba* itt nem köznév, hanem személynév.

De hát van-e ilyen név a régiségben? Van. Az 1211.-i *tihanyi nagy összeírás* népei között találunk egy *Iba*-t. A *Várad*i *Registrom*-ban szerepel egy *Iba* nevű zarándi ember. *Kovács* „Index”-ében is találunk a XIII. sz. közepéről kettőt. A bakonybéli összeírásban (1086, ez azonban későbbi eredetű) említene egy *pons Iba*-t, vagyis szerintünk nem *ibafából* való hidat, hanem egy *Iba* nevű emberről elnevezett hidat.

Lehetséges-e mégis a szláv *iva* köznévből magyar személynév? Lehetni éppen lehet. Ilyen volna pld. a *ramocsa*, *romocsa* növénynev (Daphne, l. *Term.-tud. Közöny* 1926, 95, Erdély), amennyiben ez szláv szó. *Ramocsa* család volt pld. Zemplénben, Abaújban (Csánki), *Ramocsa* van Zalában, *Ramocsa*háza pedig Szabolcsban. Meggondolásra indít azonban az, hogy az *iva* minden szláv nyelvben *iva* és *jiva* alakban ismeretes (*Berneker*: „Etym. Wbuch”)

és nálunk sem került *iba* alakban följegyzésre, viszont volt, ill. van *Iva* (Hont) és *Ivád* (Heves) községünk, amelyek ezzel a szóval kapcsolatba hozhatók.

Egyszóval nekünk az a nézetünk, hogy az *iba* és *iva* csak látszatra ugyanazok, voltaképpen mindegyikük más szó. Az előbbi tehát ónagyar személynév volna, az utóbbi pedig kölcsönvett szláv köznév, mely nem is volt általánosan elterjedt szó, s nem is maradt fenn nyelvünkben.

Ezt a föltételezett *Iba* magyar személynévet mi a keleti török *Java* oguz törzsnévvel gondoljuk egynek. *Mahmud al Kasgari* szótárában (244) ezt találjuk: *Yva*, *lyva*, *Java* = ein Stamm der Oguz. [V. ö. ehhez (u.-ott 251): *Ürekir* od. *Jürekir*, ein Stamm der Oguz. A *b*, *v* változásra pedig *Arvuz* = männername u. o. és *Arbuz* = ismert kun vezér].

A török törzsnevek tudjuk a magyarban is gyakran előfordulnak személy- és belőlük helynévképpen.

Talán nem esetlegesség, hogy legrégibb adatunk t. i. *pons Iba* is, a török nevű *Kupán* (Koppány) veszprémi személynévképpel kapcsolatban fordul elő, az ugyancsak otanni török *Tugut séd*-jével és *kút*-jával egyetemben (*tigit* = török méltóságjelző köznév, ebből *Tét* győri helynevünk, *Melich*: „Honf. Magy.”.*)

Valószínűleg ez a török *lava* rejtezik a somogy-endrédi *laba* (régén Liba, Ioba, laba stb.) pusztá nevében, s ugyan ez lehet az *Ibafalva*-nak tárgyilag teljesen megfelelő soproni *laba*, *Ioba ház*-ban is. (Ma *Iobbaháza*.) Iában folyik keresztül a Koppányba siető *laba* patak is. S ha *Koppány* feltétlenül török személy-, hely- és pa-

*) Téten besenyők laktak. Szomszédjában van a töröknevű Teke, *Tördemész*, *Gyarmat* és *Gömörö*.

taknév, éppúgy lehet *laba* is az. Más törökös helynévvel is támogatjuk ezt a véleményünket: *Jankó János* Balaton néprajza monográfiájában olvas-sük, hogy Endréd határában van egy *Kotlok* nevű határrész, egykori templomhellyel, vagyis *Kotlok* valamikor község lehetett. (Gyakori eset ez itt, pld. mindjárt a szomszéd Kilitiben is). A névben mi a török *Kutlug* = „szerencsés, boldog“ köznevet látjuk (*Sejk Szulejmán* és *Mahmud* szótára, az utóbbiban: *Kutlug* és *Kutlug Tikin* = Männername. Bulgáriában van *Kutlubej* község. A *g* kiesése neveknél közönséges).

Élég az hozzá, hogy *Ibafalvát*, *Ibafát* mi nem a szláv *ivá*-ból vezetnénk le, s még *Ibaszó* patakunkról sem állítanánk határozottan, hogy ez az *iva*-val kapcsolatos. Eppen úgy lehet az sz.-név is. (V. ö. ehhez: *F. és E. 1925, 122, Pál + aszó*, v. *Keve + aszó* stb.)

Hogy mi a jelentése a török *java* (iva) szónak, arról nem tudunk nyilatkozni. *Szulejmán* szótárában *java* = „idegen, elveszett, ellenség“. S ez népnévnek nagyon megfelelő volna.

Bátky Zsigmond.

Dad (falu, Komárom m. Válasz). Teljesen megnyugtató magyarázatot nem tudunk adni róla. Annyi alighanem bizonyos, hogy *Dad* személynév. Igazolja ezt a somogyi *Dad + falva*, mely később *Datfalva*-nak van írva,

ma pedig *Datta* néven él tovább. (Az adatok, valamint az alábbiak is, *Csánki* tört. földrajzából vannak véve).

Dad-ot nem, de *Tad* sz.-nevet csakhogyan találunk a régiségben (pld. *Okl. Sz. „csid“* címszó alatt, v. *Kovács „Index“-ében*). A *t-d* változásra példának vehetjük a baranyai *Torda* nevét, mely ma *Dárda* alakban van meg, v. pld. *toppan* = dobban stb. Erről a *Tad*-ról pedig azt gondoljuk, hogy a régiségben gyakori *Tadeus*, *Tadiás* sz.-névnek megrövidült, becéző alakja, amire sok példánk van, pld. *Jacobus*-ból *Ják*, *Ladislaus*-ból *Lád* stb.

Tad volt Somogyban (l. *Péntekhely* alatt, s talán ugyanaz az 1082-ben említett *Tát*), *Thaadd* Csanádban, *Tagy* Szatmárban, *Tadis* Bodrogban, *Tagyos* Komáromban, *Tagyon* Zalában, *Tátika* Zalában (korábban *Tadeuka*, *Tadika*, mégpedig sz.-név), *Tádika* Somogyban, *Tádéfalva* u.-ott, *Tádok* Torda stb. Azt hisszük ezek mind ebből vannak képezve. Nagyon valószínű, hogy ide tartoznak a *Dadá-k* is (Somogy, Tolna, Szabolcs), sőt esetleg a *Tát*-ok is. A mai fehérmegyei *Dád*-ot a XIII. sz.-ban *Dadá*-nak írták (*Károly: Fejér* vm. tört. IV. k.). *Tát* van Esztergomban, *Táté* Alsó-Fehérben, *Tátöny* Somogyban. (L. még *F. és E. 1924, 121 Tagyon* alatt.)

Bátky Zsigmond.

FOLYÓIRATSZEMLE.

Földrajzi Közlemények. 1930. 1—3. f. *Hézszer Aurél*: Emberföldrajzi feladataink. Azt a rengeteg szempontot igyekszik szerző cikkében egyesíteni, amelyek az emberföldrajzi problémáknál minduntalan felmerülnek.

Arif-Khán-Ibrahim: Turkesztán állattenyésztése, különös tekintettel a földrajzi viszonyokra. — *Horváth Károly*: A Zalának száz évig tartó szabályozásáról.

Népiünk és Nyelvünk. 1930. 3—5. f. *Bibó István*: Földrajzi szempontok a magyar lélek mai megítélésében. II.

Az időjárás. 1930. 1—2. f. *Ballanegger Róbert*: A buza éghajlata és termőföldje. Az éghajlati tényezőknek a talajképződésre gyakorolt hatását fejtegeti nagy vonásokban, tekintetbe véve a búza viselkedését a különböző éghajlati változásokkal szemben.

Magyar Róna. 1930. 7—8. sz. A pestmegyei Dunavölgylecsapoló és Öntözőtársulat szikes területeinek lecsapolásáról és a lecsapolás következtében várható gazdasági haszonról. E cím alatt Sigmund Elek hasonló című szakértői véleménye nyer ismertetést.

Ráth Árpád: A pestvármegyei Dunavölgy területének rét- és legelő-gazdálkodási munkaterve.

9. sz. *Gesztelyi Nagy László*: A tanyavilág egészségügyi ellátása.

Ráth Árpád: Mezőgazdasági talajvizsgálatok I.

10. sz. *Ráth Árpád*: Mezőgazdasági talajvizsgálatok II.

Hidrologiai Közlöny. 1929. IX. kötet. *Pálffy Móric*: Adatok Pécs környékének hidrologiájához. — *Vendl Aladár*: Talajvíz az óbudai száradásos területen. — *Papp Ferenc*: Hidrogeológiai megfigyelések a Börzsönyi-hegységben. — *Finály István*: A Magyar Alföld öntözéséről. — *Strömpl Gábor*: Helyneveink vízrajzi szókincse.

Technika. 1930. XI. évf. 4. sz. *Kézdivásárhelyi Kováts Andor*: Energiagazdálkodás kérdése a vadvizekkel kapcsolatban.

Magyar Szemle. 1930. IX. köt. 1. (33) sz. *Ihrig Károly*: A mezőgazdaság válsága. — *Móricz Miklós*: Az adófizető Erdély. Erdély és a román impériumhoz csatolt magyar területek adózási viszonyait hasonlítja egybe a régi magyar és az újabb román uralom alatt.

IX. köt. 2. (34) sz. *Weis—Angyal*: Két alföldi könyv. E címben két rövid, de értékes tanulmány rejlik. *Weis István*: Az Alföld felfedezése címmel Kaán Károly nagy munkásságával foglalkozik, míg *Angyal Dávid*, Ecsery Lajos könyvét: A Magyar földműves nép munkája című könyvét ismerteti behatóan. — *Ihrig Károly*: A magyar búza becsülete.

Geopolitik. 1930. 4. sz. *Gerhard Herrmann*: Weltwirtschaftliche Bericht. — *Willmar Freischütz*: Die indisch—englische Auseinandersetzung. — *M. Rudolph*: Geopolitische Überseeprobleme des dänischen Staates I. — *J. Mendel*: Die kommende Weltkraftkonferenz und die Energiewirtschaft der Erde I.

5. sz. *A. Török*: Die neue Gebietseinteilung in Südslavien. — *M. Rudolph*: Geopolitische Überseeprobleme des dänischen Staates II. — *J. Mendel*: Die kommende Weltkraftkonferenz und die Energiewirtschaft der Erde II. — *K. Saenger*: Statistik der Landwirtschaftlichen Erzeugung I.

Geographische Zeitschrift. 1930. 3. sz. *D. H. Toepter*: Der Wasserweg Kama—Petschora.

Geographische Anzeiger. 1930. 4. sz. *Barth*: Der mögliche Bildungswert des wirtschaft geographischen Unterrichts.

5. sz. *Spethmann*: Das neue Holland. — *Böhm*: Die Wasserstrassen der Niederlande. — *Otto*: Die Rheinmündung im Wandel der Zeiten. — *Reichard*: Das Zuiderseewerk und seine Bedeutung. — *Scheer*: Das Gebiet der Fehnkolonien in den Niederlanden. — *Bitterling*: Die Häfen von Amsterdam und Rotterdam. — *Böher*: Zum Kohlenbergbau in Holländisch—Limburg.

Petermann's Mitteilungen. 1930. 3—4. sz. *H. Zonderwan*: Der heutige Grubenbau in der Nederlanden.

Geographical Review. 1930. január. *H. A. Innis*: The Hudson Bay Railway. — *A. P. Usher*: The History of Population and Settlement in Eurasia. — *M. Jefferson*: Variation in Lake Huron Levels and the Chicago Drainage Canal.

April: *C. J. Bollinger*: A Population Map of Central Oklahoma 1920.

Foreign Affairs. 1930. Vol 8. No. 2. The New Kingdom of Yugoslavia.

Annales de Géographie. 1930 január XXXIX. évf. No. 218. *Demangon A.*: Le rail et la route. — *Deffontaines P.*: Le „Pays au bois“ de Belvès, étude de géographie humaine. — *Despois J.*: Kairouan, origine et évolution d'une ancienne capitale musulmane.

Iskolai földrajzi és történelmi atlaszok.

Dr. Kogutowicz Károly

Iskolai Atlasza

az összes közép-, polgári-, kereskedelmi iskolák és képzők részére.
VI. javított kiadás. Min. eng. sz. 884—05/95/1929. VIII. e. Ára P 4.—
35 lapon, 25 fő-, 32 melléktérképpel és Magyarországra vonatkozó
számos földrajzi, statisztikai grafikonnal.

Dr. Kogutowicz Károly

Iskolai Atlasza II. rész

a középisk. felső osztályai, tanítóképzők és keresk. isk. számára.

Szerkesztették: Gergely—Hézsér—Kogutowicz.

Miniszteri eng. száma 884—05/130/1929. VIII. e. Ára P 6·80

64 lapon, sok fő- és melléktérképet, gazdasági és kereskedelmi
statisztikai térképet tartalmaz.

Barthos Indár és dr. Kurucz György szerkesztésében:

Történelmi iskolai atlasz Magyarország történel- mének tanításához.

32 lapon, 24 főtérrképpel. Min. eng. sz. 49.533/1926. III. a.

Ára P 3·20

Bő tartalommal, a tudományos történelmi irodalom újabb eredményei-
nek figyelembevételével készült. Pontos és izlées kiállításáról az Állami
Térképészet gondoskodott.

A hazai történelem tanításának nélkülözhetetlen segédeszköze.
Bevezetés céljából mutatóváyyszámot ingyen küldünk.

Atlasz a Világtörténelem tanításához.

A M. Kir. Állami Térképészet kiadása.

I. rész. Az Ó-kor. 20 lapon, 34 fő- és melléktérképpel. Miniszteri
engedélyezési szám 43.759/1927. Ára P 3·20.

II. rész. Közép- és Új-kor. 32 oldalon, sok térrképpel. Miniszteri enge-
délyezési szám 40.861/1928. III. Ára P 3·20.

III. rész. A legújabb kor. 18 oldalon, sok térrképpel. Miniszteri enge-
délyezési szám 884—05/91/1929. III. sz. Ára P 3·20.

Bevezetés céljából mutatóváynpéldányt ingyen küldünk.

Történelmi atlasz a polgári iskolák számára.

A M. Kir. Állami Térképészet kiadása. 32 oldalon, 28 fő- és 7 mellék-
térrképpel. Miniszteri engedélyezési szám 40.862/1928. III. Ára P 3·20.

Bevezetés céljából mutatóváynpéldányt ingyen küldünk.

Kókai Lajos könyvkereskedése
térkép-osztálya

A M. Kir. Állami Térképészet főbizomáyosa
Budapest, IV., Kamermayer Károly utca 3.

FÖLD és EMBER

(La Terra e l'Uomo)

Rivista della Sezione d'antropogeografia della Società
Ungherese d'Etnografia.

Redattore: KOGUTOWICZ (KÁROLY)

Professore di Geografia nell'Università Francesco Gulseppe e
direttore dell'Istituto Geografico della stessa Università

SZEGED (Ungheria).

Vol. X. No. 3.

DÉLMAGYARORSZÁG LEGNAGYOBB
GRAFIKAI MŰINTÉZETE A

**SZEGED VÁROSI NYOMDA ÉS
KÖNYVKIADÓ RT.
SZEGED**

FÖLD ÉS EMBER

SZÉPHALOM

**SZEGEDI FERENCZ JÓZSEF
TUDOMÁNYEGYETEM
KIADVÁNYAI**

**A SZEGED VÁROSI NYOMDA ÉS
KÖNYVKIADÓ R. T. NYOMDÁJÁBAN
KÉSZÜLNEK.**